ՆՊԱՏԱԿ

НПАТАК
Научно-общественная газета

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԳԻՏԱՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1996 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ | ՀՈՒՆԻՍ, 12/94 թ., ԹԻՎ 11 (80) | ԳԻՆԸ՝ 5 ԴՐԱՄ

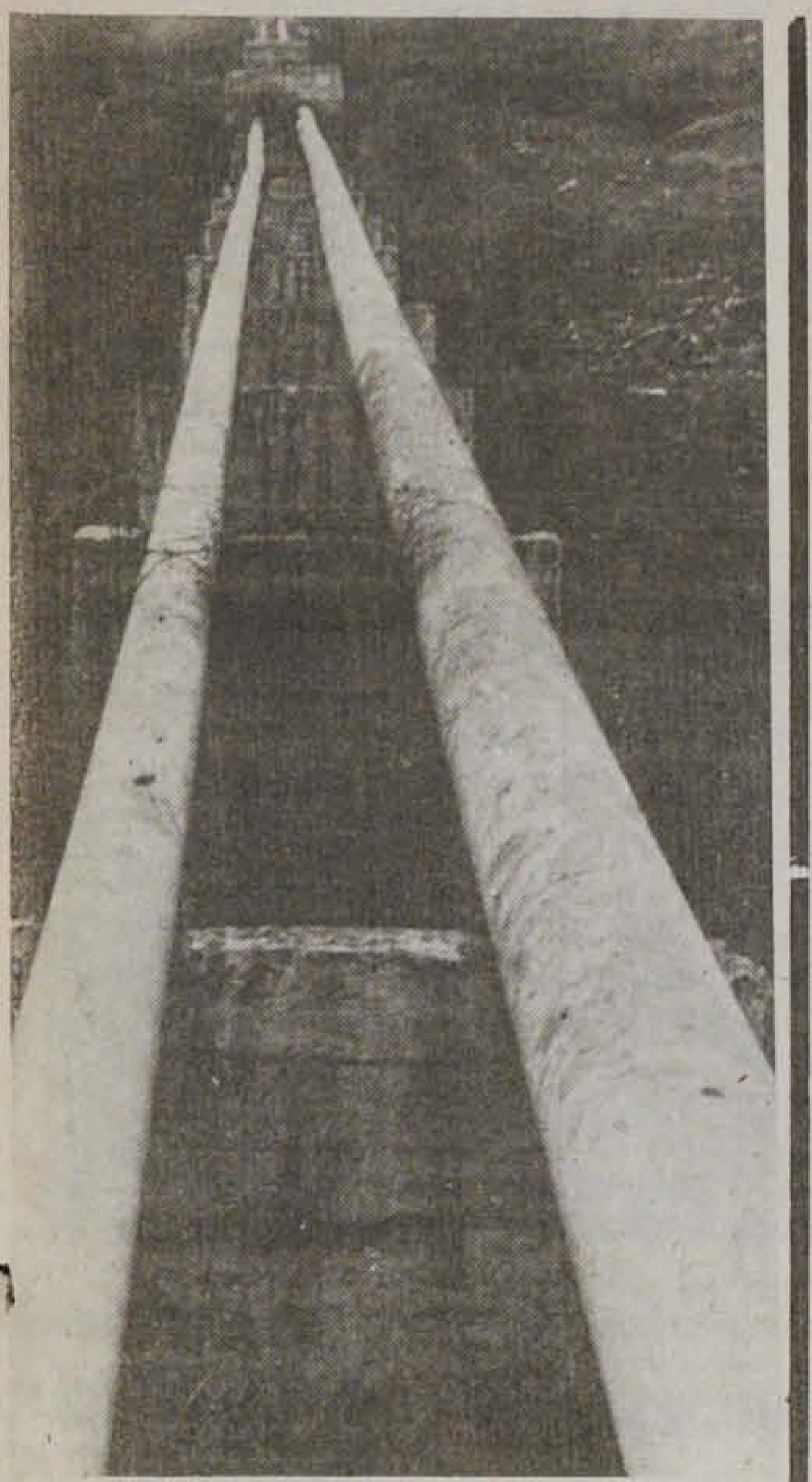

Թեև կատակով, բայց ամիս առաջ, երբ դեռ հանրապետությունը գտնվում էր անձրևային ցիկլոնի ազդեցության տակ, գուշակել էինք, թե հրեսուր որ է կգա մեր տարածքաշրջանում մշտական գրանցում ստացած երաշտը։

Եկավ...

Հանրապետության ողջ տարածքում չոր և շոգ եղանակ է, խանձվում են արոտները, չորանում են ծառերը։

Այգիների վիճակը տագնապալի է։ Բուժման բացակայության պատճառով խնձորենու այգիների մեծ մասը թրթուրների կերակուր է դարձել։ Իսկ դա քիչ է՝ երաշտն էլ մյուս կողմից։

Անկախ սեփականաշնորհված են, թե ոչ՝ այգիները մեր հանրապետության ազգային հարստությունն են։ Նրանց փրկության համար ջրից և բուժումից առավել անհրաժեշտ է պետական ծրագիր։ Անհետաձգելի, անհապաղ...

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՕՋԱԽՆԵՐԸ

ԱՅՍՏԵՂ ԾՆՎՈՒՄ ԵՆ ՆՈՐ ԴԵՂԱՄԻՋՈՑՆԵՐ

Այցեքարտ.— ԲԱԳՐԱՏ ՏԻՐԱՆԻ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆԸ ծնվել է Վանաձորում, 1937-ին: Ավարտել է Երևանի բժշկական ինստիտուտի բուժական ֆակուլտետը, թեկնածուական թեզը պաշտպանել է Մոսկվայում, դոկտորականը պատրաստել է ԱՄՆ-ում: Մասնագիտությամբ քաղցկեղի քիմիոթերապևտ է: Նա ԱՊՀ-ի քաղցկեղի դեղամիջոցների պրոբլեմների հանձնաժողովի, և միջազգային «Նոր մտահղացումներ, քաղցկեղի դեղաբուժության բնագավառում» ընկերության անդամ է, պրոֆեսոր, ունի 140 տպագրած գիտական հոդված և 8 մենագրություն: 1995-ին հրատարակվող «Ով' ով է աշխարհում» միջազգային հանրագիտարանում մեր հայրենակցին հատկացված է առանձին հոդված: Բագրատ Ղարիբջանյանը 1987 թվականից Ա. Լ. Մնջոյանի անվան նուրբ օրգանական քիմիայի ինստիտուտի տնօրենն է:

Նորերս «Նպատակ» թերթի թղթակիցը հանդիպեց անվանի բժշկագետին և խնդրեց պատմել ինստիտուտի գործունեության, հիմնախնդիրների և առկա դժվարությունների մասին: Ստորև ներկայացնում ենք նրա խոսքը:

— Մեր ինստիտուտը կենսաօրգանական քիմիայի գիտական խոշոր կենտրոն է և կազմակերպվել է 1955 թվականին, Ա. Մնջոյանի նախաձեռնությամբ՝ նրա ղեկավարած քիմիադեղագործական լաբորատորիայի հիմքի վրա: Գիտական օջախն ունի յուրահատուկ կառուցվածք և իրար կողքի աշխատում, գիտական ուսումնասիրություններ են կատարում հատուկ որակավորված նուրբ օրգանական սինթեզի մասնագետներ, բժիշկներ, կենսաբան-փորձագետներ, ֆիզիկո-քիմիկոսներ, փորձնական արտադրության տեխնոլոգներ:

Ինստիտուտի մասնագիտական այսօրինակ կառուցվածքը հնարավորություն է տալիս դեղամիջոցների ստեղծման ամբողջ գործընթացը կազմակերպել մի տեղում: Սա աշխատանքների կազմակերպման նոր, արդյունավետ եղանակ է, որը շրջանցում է բազմաթիվ խոչընդոտներ, որոնք հաճախակի հանդիպում են դեղագործության ճանապարհին:

Ինստիտուտն ունի քիմիական, ֆիզիկա-քիմիական, կենսաբանական լաբորատորիաներ, ինչպես նաև փորձնական արտադրություն:

Գիտական օջախի բուն հիմնախնդիրները և հետազոտությունները կապված են օրիգինալ օրգանական միացությունների, քիմիական կառուցվածքների և նրանց կենսաբանական ակտիվության գործոնների ուսումնասիրության հետ, նրանց միջև եղած կապի հետազոտման ու բացահայտման հետ: Ուսումնասիրված և գիտականորեն ճշգրտված օրինաչափությունները ու եզրակացությունները մեզ հնարավորություն են տալիս նպատակային սինթեզներ իրագործել սիրտ-անոթային համակարգի, նյարդա-հոգեկան ոլորտի, ուռուցքային և վարակիչ այլ հիվանդությունների բուժման համար նոր դեղամիջոցների ստեղծման նպատակով: Ինստիտուտի գիտական ուղղության և հիմնախնդիրների մեջ են մտնում նաև վիրաբուժական պրակտիկայում կիրառվող ցավազրկող դեղամիջոցների ու նրանց հակատակորդների ստեղծման խնդիրը, որը պակաս կարևոր չէ գործնական բժշկության մեջ:

Իր գոյության գրեթե չորս տասնամյակների ընթացքում գիտական կենտրոնը նախկին ԽՍՀՄ-ի դեղաբանական կոմիտեին է ներկայացրել 30-ից ավելի դեղամիջոցներ, որոնցից 8-ը առայսօր կիրառվում են ԱՊՀ-ի երկրներում:

Ինստիտուտում կողք-կողքի աշխատում են թե՛ անվանի և թե՛ երիտասարդ փորձառու շատ մասնագետ-գիտնականներ և ավագները սիրով, պատասխանատվության զգացումով են վերաբերվում երիտասարդներին՝ վերջիններիս փոխանցելով իրենց գիտելիքները, փորձը, ինչու չէ, նաև մարդկային բարեմասնությունները:

Կարծում եմ տեղն է և արժանին պետք է մատուցել ակադեմիկոս Ա. Մնջոյանին և նրա փորձաշատ գործընկերներ Օ. Մնջոյանին, Ս. Վարդանյանին, Հ. Հարոյանին, Գ. Թադևոսյանին, Ն. Հակոբյանին, Վ. Ավագյանին, Ռ. Սաֆրազբեկյանին, Ռ. Ալեքսանյանին և այլոց: Գիտական օջախի երիտասարդների պատրաստման գործում ավագների աշխատանքը շարունակում ու զարգացնում են Ռ. Մելիք-Օհանջանյանը, Գ. Գևորգյանը, Ռ. Կուրոյանը, Է. Մարգարյանը, Ռ. Վարդանյանը, Ա. Նորավյանը, Մ. Մնջոյանը, Վ. Մնացականյանը, Է. Շիրինյանը, Ի. Ջրաղացպանյանը, Լ. Պիրջանովը և ուրիշներ:

Այսօրվա աննախադեպ դժվարին ու ծանր պայմաններում, երբ նորանկախ մեր հանրապետությունը կայացման, ինքնահաստատման ճանապարհին է, ինստիտուտի գիտնականները, երիտասարդ մասնագետները մեծ տոկունությամբ ու նվիրումով շարունակում են իրենց հիմնարար հետազոտությունները: Մեր գիտական օջախի հիմքի վրա ստեղծել ենք հայ-ամերիկա-գերմանական համատեղ ձեռնարկությունը, որի նպատակն է կազմակերպել նոր դեղամիջոցների արտադրություն և համոզված ենք, որ դա ցանկալի արդյունք կըտա: Արդեն ստեղծված են այնպիսի՝ դեղատեսակներ, որոնք լայն պահանջարկ ունեն մեզ մոտ և արտասահմանում: Հիշատակենք թեկուզ բաքտրիմը, ռանիտիդինը, մետրոնիդազոլը, ասպիրինը, իբուպրոֆենը, նիտրոգլիցինը, որոնց պաշտոնական թույլտվությունից հետո, կսկսենք դրանց զանգվածային արտադրությունը:

Մեր ինստիտուտի գիտնականները, մասնագետ-փորձագետներն ամեն տարի հրատարակում են գիտական հետաքրքրություն ներկայացնող բազմաթիվ հոդվածներ, մենագրություններ, ինչպես նաև ավանդաբար հրատարակվող «Հետերոցիկլիկ միացությունների սինթեզները» ժողովածուն, որի 17-րդ հատորը տպագրության գործընթացի մեջ է: Այն թարգմանաբար լույս է տեսնում նաև արտասահմանում:

Վերը շարադրվածում ես հըպարտությամբ մեկ տասնյակից ավելի գիտնական-մասնագետների անուններ հիշատակեցի, թեև այդ ցանկը կարելի է շարունակել: Խնդիրն այն է, որ այսօրվա գիտնական-մտավորականը, մեր ինստիտուտի աշխատակիցները մասնավորապես, սոցիալապես անպաշտպան են, բայց դժվարություններից երբեք չեն տըրտընջում, չեն հուսահատվում և շարունակում են իրենց գիտահետազոտական և փորձարարական աշխատանքները: Մեր միակ պահանջն աշխատանքային հնարավորություններ ստեղծելուն օժանդակելն է և հիմնականում դժվարությունները վերաբերում են դեղամիջոցների ստեղծման համար համապատասխան հումքի հայթայթմանը, քիմիական նյութերի պակասին, փորձնական կենդանիների ձեռքբերմանը և ֆինանսական սուղ միջոցներին:

...Եվ թո՛ղ այն տպավորությունը չստեղծվի, թե մենք չենք գիտակցում ժամանակների ծանրությունն ու դժվարությունները, թե մենք միայն հայցվորի դերում ենք, ո՛չ, հազար անգամ ո՛չ... Համոզված ենք, որ է՛լ ավելի արդյունավետ ու նպատակային կլինեն մեր աշխատանքները, եթե կարևորվի գիտական օջախում կատարվող գործի նշանակությունը և հնարավորության սահմաններում ֆինանսապես սատար կանգնվի մեր կոլեկտիվին:

Գիտնական-մասնագետներիս, հասարակությանը հուզող և ոչ պակաս կարևոր հարց եմ համարում այն փաստը, որ փողոցներում, շուկաներում, ճանապարհների բանուկ մասերում, սեղանիկների վրա դպրոցական, երիտասարդ ու տարեց մարդիկ, չգիտես ում թողտվությամբ կամ հովանավորությամբ. դեղամիջոցներ են վաճառում, ժամկետանց, կեղծ, որոնք կարող են մարդկային կյանքին լուրջ վտանգ սպառնալ: Ավելին՝ ներկայումս աշխարհի տարբեր երկրներում ծայր է առել կեղծ դեղամիջոցների արտադրության վերավաճառքն ու բիզնեսը: Եվ քանի դա ուշ չէ, հարկավոր է ժամ առաջ փակել դրա ճանապարհը, այլապես հարըստանալու մոլուցքով բռնկված շատ նորօրյա չարչիներ կարող են մեծ վնաս պատճառել մեր հասարակությանը: Մեր կարծիքով, դեղամիջոցների ստեղծման, արտադրության և վաճառքի գործը պետք է վերահսկվի պետության կողմից և այդ գործով պետք է զբաղվեն միայն ու միայն մասնագետները: Այլապես ոչ մասնագետների մուտքը դեղագործության բնագավառ, կարող է հանգեցնել շատ տըխուր հետևանքների:

Ընդհանրացնելով խոսքս, վստահաբար կարող եմ ասել, որ մեր ինստիտուտի կոլեկտիվը միասնական ջանքերով կհաղթահարի ամեն կարգի դժվարություններ և հայրենի գիտությունը դուրս կբերի լայն ասպարեզ:

Գրի առավ
Հ. ԱՌՈՒՇԱՆՅԱՆԸ

ԾԱՆՈԹԱՑԵՔ. ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՍԵՅՐԱՆՅԱՆ

Ութսունհինգ գիտական աշխատանքների, դասախոսությունների շարքի, մենագրությունների հեղինակ, Մոսկվայի պետական համալսարանի նորաստեղծ աերոտիեզերական կենտրոնի տնօրեն, գիտական զեկուցումներով հանդես է եկել Լեհաստանում, Հունգարիայում, Չեխո-Սլովակիայում, Դանիայում, Գերմանիայում, Իտալիայում...

Այսպիսին է ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Ալեքսանդր Սեյրանյանի ոչ լրիվ կենսագրությունը։

Ծնվել է 1947 թվականին, Մոսկվայում։ Մանկությունն ու պատանեկությունն անցկացրել է Հայաստանում, որտեղ էլ ավարտել է միջնակարգ դպրոցը։ Այնուհետև նորից մեկնում է Մոսկվա և շարունակում կրթությունը, ստանալով ինժեներ-ֆիզիկոսի մասնագիտություն։ Հետո՝ ասպիրանտուրա ու գիտության լայն հորիզոններ։ Գիտական որոնումների, բարդ խնդիրների լուծման շնորհիվ, նա դառնում է ճանաչված դեմք և շուտով հրավիրվում է Դանիա՝ աշխատելու Կոպենհագենի և Օլբորգի համալսարաններում։

Մարդկության վաղեմի երազանքն է եղել ստեղծել տեխնիկական կատարյալ համակարգեր՝ նյութական միջոցների և ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման համար։ Կոնստրուկցիաների օպտիմալ կառուցվածքի առաջին հեղինակներն են Գալիլեյն ու Լագրանժը, սակայն այդ ասպարեզում խական առաջընթաց սկսվեց 20-րդ դարում՝ գիտության ու տեխնիկայի հուժկու առաջընթացի ժամանակաշրջանում։ Ներկայումս համարյա զարգացած բոլոր երկրներում ուսումնասիրություններ են կատարվում նրման օպտիմալ կառուցվածքներ ստեղծելու ուղղությամբ։ Սակայն հաճախ օպտիմալ կառավարման մեթոդները չեն համապատասխանում կառուցվածքների օպտիմալ նախագծման խնդիրներին։

Ալեքսանդր Սեյրանյանն իր դոկտորական դիսերտացիայով (1985-ին), խնդիր դրեց և գիտական լուծումներ տվեց այն երևույթներին, որոնք թեև խիստ կարևոր էին և արդյունաբերական կիրառման տեսակետից, սակայն երկար ժամանակ անհրաժեշտ լուծումներ չէին գտել։ Հայ գիտնականի կարևոր գյուտերից մեկը հանդիսացավ Լագրանժի խնդրի լուծման տարբերակը։

Ա. Սեյրանյանն ավարտել է Մոսկվայի ֆիզիկատեխնիկական ինստիտուտը (ՄՖՏԻ), այժմ նա Մոսկվայի համալսարանի մեխանիկայի ԳՀ ինստիտուտի աերոտիեզերական գիտական կենտրոնի տնօրենն է, սերտ կապերի մեջ է հայաստանցի գիտնականների հետ, հաճախ այցելում է հարազատներին՝ Երևան։ Ամուսնացած է, ունի երկու երեխա։

ՄԵԾԵՐԻ ՁԱՅՆԻՆ· ՈՒՆԿՆԴԻՐ

ՀՈՎՍԵՓ ՕՐԲԵԼԻ, ԱՎԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ, Բ. ԳՐԵԿՈՎ, Ն. ՄՈՒՍԽԵԼԻՇՎԻԼԻ, ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆ (ՀՀ ԳԱԱ-ի ստեղծման հանդիսավոր նիստի ելույթներից):

29 նոյեմբերի 1943:

Ալ. Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի պետական թատրոնում գումարվում է հանդիսավոր ժողով՝ նվիրված Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրմանը:

Զեկուցում է ակադ. Հ. Ա. Օրբելին:

ՀՈՎՍԵՓ ՕՐԲԵԼՈՒ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԻՑ

«Ավելի քան երկու և կես հազար տարի առաջ հայկական հողի վրա ստեղծվում էին կուլտուրական մեծ արժեքներ: Մեկ ու կես հազար տարի առաջ ծնունդ առավ հայկական գրիչությունը, և մեր հին շատ գիտնականներ ու գրողներ հոյակապ երկեր ստեղծեցին հայ ժողովրդի լեզվով, ժողովուրդ, որն այսօր հանդիսավորապես բացում է իր ակադեմիան...

19-րդ դարում հայ ժողովրդի լավագույն մարդիկ կարողացան ուղի գտնել դեպի ռուս ժողովրդի լավագույն մարդկանց հոգին: Ռուսական կուլտուրայի հետ ունեցած կապերն ամրապնդվեցին...

Մենք երջանիկ ենք նրանով, որ Հայկական ՍՍՌ կառավարությունն՝ արտահայտելով ամբողջ ժողովրդի կամքը, մեր ակադեմիայի կազմի մեջ հաստատել է այնպիսի պատկառելի գիտնականների, որոնց աշխատությունները ժողովրդական են ու հայտնի են ամբողջ ժողովրդին: Մեր ակադեմիայի իսկական անդամների տարիքային դիապազոնը տատանվում է 35-ից մինչև 86 տարին... Այդ երջանիկ զուգադիպումը ցույց է տալիս, որ մեր երիտասարդ գիտնականներն ունեն ծերերի փառավոր տրադիցիաները որդեգրելու բոլոր հնարավորությունները...

...Մեր ակադեմիան պետք է արդարացնի ժողովրդի բարձր վստահությունը... Մենք պետք է անդուլ և բարեխիղճ աշխատանք տանենք Սովետական Միության պաշտպանությունն է՛լ ավելի ամրապնդելու համար»:

ԱՎ. ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԻ ԽՈՍՔԻՑ

Հայկական կյանքում ակադեմիայի հիմնադրումը մի հոյակապ սկզբնավորություն է՝ հարուստ հեռանկարներով հղի:

Հայ ժողովուրդն ավելի քան երկհազարամյա իր գոյության ընթացքում ստեղծել է իր կուլտուրան, որը դարերի անձնազոհ քաջությամբ, պահել, պաշտպանել ու զարգացրել է և հասցրել է մեզ. մենք ըստացել ենք մեծ և թանկարժեք ժառանգություններ— հին կլասիկ լեզու և նոր աշխարհիկ ճկուն լեզու, հարուստ գըրականություն, ճոխ ֆոլկլոր և իմաստուն էպոս, պատկառելի ճարտարապետություն և ժողովրդական սրտագին մելոս:

Մեծ է և բազմակողմանի ակադեմիայի կատարելիք գործը մեր անցյալի ժառանգության գիտականորեն լուսաբանման, վերագնահատման և արժեքավորման տեսակետից:

Նա պիտի համախմբե հայ միտքը և գլխավորն այն: Արդի գիտական մեթոդների լուսարձակի տակ նա պիտի հիմնավորի հետազոտությունները և ուսումնասիրությունները: Գիտական անսպառ անալիզի բովով պիտի անցկացնե մեր բովանդակ կուլտուրան և կազմե նրա սինթեզը՝ հայտնաբերելով բյուրեղացած, անվիճելի արժեքներ ազգային և համամարդկային իմաստով:

Նա պիտի ճշտե հայ բառերի սեմասիոլոգիան և քերականությունը, Հայաստանի տոպոնիմիկան, պիտի կազմե գիտության բոլոր ճյուղերի ակադեմիկ տերմինոլոգիան:

Նա պիտի լուսաբանե մեր գրականության ղեկավարող գաղափարները և հույզերը, այն՝ ինչ որ դարերի մեջ եղել է մեր հոգեկան ատմոսֆերան: Նա պիտի յուրաքանչյուր գրողի տեղը որոշե մեր գրականության պատմության մեջ:

Նա պիտի որոշե նաև մեր ճարտարապետության ինքնուրույն ռճի տեղն ընդհանուր ճարտարապետական արվեստի մեջ, պիտի ցուցաբերե մեր արվեստի կրած ազդեցությունները և նրա հեռազդու ճառագայթումը ուրիշ ժողովուրդների արվեստի վրա:

Նա պիտի սպառիչ հետազոտության ենթարկե հայ պատմությունը՝ շաղկապված համաշխարհային պատմության հետ: Պիտի լուսաբանե մեր պատմության մութ անկյուններ (?), նրա պաֆոսը: Պիտի արտացոլե հայ ժողովրդի ձգտումների իմաստը և նպատակը, որոնք կազմում են ժողովրդի պատմական ճակատագիրը:

Նա պիտի մեծ ջանք թափե մաթեմատիկայի, բնական գիտությունների՝ ֆիզիկայի, քիմիայի զարգացման համար Հայաստանում և նրանց գործնական կիրառության, նույնչափ բժշկության, գյուղատնտեսության համար:

Ակադեմիան պիտի սերտ համագործակցության մեջ մըտնի եղբայրական ռեսպուբլիկաների ակադեմիաների հետ:

Նա ջերմ հարաբերության մեջ պիտի մտնի արտասահմանի հայ առաջադեմ մտքի հետ, պիտի քաջալերե և խրախուսե այնտեղ ապրող հայ գիտնականներին:

Անենցնելով նոր երիտասարդ աշխատունակ կադրեր, ընդլայնելով իմացության սահմանները՝ նա պիտի համընթաց քայլե գիտությունների համամիութենական ակադեմիայի հետ, պիտի աջակցե Միության հզորացմանը և բարձրացմանը, պիտի հասնի մասնակցելու լուծմանը գիտական այն մեծ պրոբլեմների, որոնք դրված են ՍՍՌՄ գիտությունների ակադեմիայի առաջ, ուրեմն և բովանդակ մարդկության առաջ.— այսպիսով հայ ժողովուրդը կբերե իր միտքը և իր խոսքը ասած կլինի համաշխարհային կուլտուրայի պրոգրեսի մեջ:

Եվ վերջապես, հայկական ակադեմիայի կուլտուր-պատմական մեծ գործերից առաջնակարգն է՝ բարձրացնել հայ ժողովրդի ինքնաճանաչողությունը, խորացնել հայրենասիրությունը, գիտակցական սեր զարգացնել նրա մեջ դեպի իր հայրենիքը, լեզուն, կուլտուրան և հավատ դեպի իր պայծառ ապագան: Ակադեմիան պիտի հանդիսանա մեր ժողովրդի պարծանքն ու հըպարտությունը: Նա պիտի լինի մեր կուլտուրայի գագաթը»:

ԱԿԱԴ. Բ. Դ. ԳՐԵԿՈՎԻ ԵԼՈՒՅԹԻՑ

«Հայ ժողովրդի, ՍՍՌՄ ամենահին ժողովուրդներից մեկի, կուլտուրան շատ դարերի ընթացքում արտահայտվել է բազմազան եղանակներով ու ամենազանազան ձևերով:

Ես ուզում եմ ընդգծել նրա մեկ նշանավոր կողմը. դա հայ ժողովրդի հետաքրքրությունն է դեպի պատմությունը, որ ինքնին մի վառ ցուցանիշ է:

Մի ժողովուրդ, որն իր մասին մտածում է առանց այսօրվա օրը երեկվանից զատելու, որն իրեն գիտակցել է իր սերունդների գումարով, որպես մի միասնական ամբողջություն, չի կարող չհետաքրքըրվել իր անցյալով. սակայն ներկայի և անցյալի կապը հասկանալու կարողությունը հեշտ չի տրվում, և նրանք, ովքեր կարողացել են այդ անել, արդեն մեր թվականության 5-րդ դարում, այսինքն 500 տարով ավելի վաղ, քան այդ բանին հասավ Արևմտյան Եվրոպան, կարող են համարձակորեն խոսել իրենց բարձր կուլտուրայի մասին և նրանով ըստ արժանվույն հըպարտանալ:

Ես չեմ սխալվի, եթե ասեմ, որ հայ ժողովուրդն այդ տեսակետից առաջին շարքերումն է կանգնած:

Հայ ժողովուրդն իրեն միմիայն պատմության բնագավառում չի դրսևորել: Նա զարգացրել է գիտության տարբեր ճյուղեր ևս, ստեղծել է իր արվեստը...

Ես համոզված եմ, որ այն սերտ եղբայրական կապը և փոխադարձ օժանդակությունը, որ սահմանվել է գիտությունների համամիութենական ակադեմիայի և Հայաստանի գիտական հաստատությունների միջև, Հայկական գիտությունների ակադեմիայի ստեղծումով է՛լ ավելի կամրանա:

Խիստ թանկ է այն հիշատակությունը, որ անում է Հ. Ա. Օրբելին հին Ռուսիայի և Հայաստանի միջև եղած վաղեմի կապի մասին: Այն օրինակներին, որ իր ճառի մեջ նշեց Հայկական գիտությունների ակադեմիայի պրեզիդենտ Հ. Ա. Օրբելին, ես կըցանկանայի ավելացնել 11-րդ դարի հայ գրականության մեջ նշված այն վառ փաստը, որոնք ասում են, որ հայ ժողովուրդը ոչ միայն հետևել է, թե ինչ է կատարվել Դնեպրի բարձր ափին՝ ռուսական հին Կիև քաղաքում, այլև համակրել և գաղափարապես օժանդակել է ռուս ժողովրդի պայքարին իր ազգային կուլտուրայի համար: Այդ մոմենտները չեն կարող մոռացվել, դրանք երկու ժողովուրդների բարի հարաբերությունների համար մի երաշխիք են նաև ապագայում:

Կեցցե՛ Հայկական նոր ակադեմիան:

Կեցցե՛ն նոր ակադեմիկոսները»:

ԴԵՊԻ ԱԿՈՒՆՔ

Առաքելություն դեպի «Ակունք»՝ այդ անունն էր կրում այն ուղևորությունը, որը կազմակերպել էր ռուսաստանյան «Անձնավորություն» բարեգործական ընկերությունը: Այն ղեկավարում էր պլըպլոտող և խռանդուն Վ. Մ. Կուզմինը, նրա գործակիցներըն էին Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի փոխնախագահ, ակադեմիկոս Պ. Ա. Նիկոլաևը և բեմադրիչ Վ. Կ. Մազեպան:

Միջազգային մշակութային առաքելության մասնակիցները ճանապարհը սկսեցին Օդեսայից, որտեղից «Տարաս Շևչենկո» նավով ուղևորվեցին Հունաստան, Եգիպտոս, Իսրայել, Թուրքիա՝ երկրներ, որոնք նախատեսված էր այցելել:

Գունեղ, «պայծառ» հուշ՝ ամբողջ կյանքի համար ծանոթություն հին հույների երկրին, տեսնել Ակրոպոլիսը, շրջափել հազարամյա քարերն ու սյուները, քայլել հինավուրց եգիպտական հողում, հաղորդակցվել քաղաքակրթությանը, որը սկիզբ է առել մեր թվարկությունից 36 դար առաջ, այցելել Քրիստոսի արյամբ շաղախված Ավետյաց երկիրը, ցավ ու հուսահատություն ապրել Գողգոթայի մոտ, տեսնել տաճարների քաղաք Ստամբուլը...

Միաժամանակ ներկա եղանք Ռուսաստանի մշակույթի և արվեստի ներկայացմանը արտասահմանում: Գիտաժողովներ՝ Աթենքում, Ալեքսանդրիայում, Հայֆայում, ռուս գրողների (Ս. Զալիգին, Բ. Օկուջավա, Մ. Բորշագովսկի, Վ. Սատաֆև, Վ. Սոլոուխին, Վ. Ռոզով, Ա. Բիտով, Օ. Չուխոնցև, Ի. Շկլյարևսկի, Օ. Դրկոլևա, Մ. Կուրաև և այլոք) հանդիպումը Երուսաղեմի հրեա գրողների հետ, ռուսական ժողովրդական արվեստի ցուցադրումը Աթենքում, համերգներ Աթենքում, Ալեքսանդրիայում, Թել Ավիվում:

Առաքելության մասնակիցներն արդեն Մոսկվայում են, սակայն ես համոզված եմ, որ և՛ հույն, և՛ եգիպտական, և՛ հրեական գիտական հասարակայնության ներկայացուցիչները տակավին երկար ժամանակ կհիշեն անմոռանալի հանդիպումները ռուս գիտնականների հետ: Հույն, արաբ, հրեա հանդիսատեսը կհիշի Վալենտինա Պոնոմարյովայի հրաշալի ռոմանսները, «Զաց-բաղաղայկայի» կրակոտ հնչյունները, «Ռուսական սեզոններ» անսամբլի ճկուն պարերը, «Ռելիկտ» եռյակի ոսկե ձայնը, Օլեգ Լունդստրեմի նվագախմբի վարպետ կատարումը:

Առաքելությունը հաստատեց, որ անչափ բարերար ժողովուրդների փոխադարձ շփումը, փոխհարստացումը միմյանցով: Բոլոր ժամանակներում այդպես է եղել: Ակրոպոլիսն արթնացրեց իմ մեջ փառահեղ Գառնու տաճարի պատկերը: Ես ինձ հպարտ էի զգում, որ ամենահին քաղաքակրթություններից մեկի ներկայացուցիչն եմ, և իմ ստեղծագործ ժողովուրդը նրանցից ոչ պակաս ավանդ ունի աշխարհի մշակույթի գանձարանում:

Իսրայելի Լեռնանիստ բնությունը՝ նրա հին և բազմաչարչար հողը հիշեցրին ինձ իմ Հայաստանը, Գալիլեյան լիճը, որը սնվում է Հորդանան գետի սրբազան ջրերով և որտեղից արտահոսում է գետը: Այնքան նման է Սևանա լճին, որն ինձ համար նույնքան սուրբ է, որքան Գալիլեյան լիճը հրեաների համար:

Բյուզանդական մշակույթի արգասիք Ստամբուլն ինձ այնպես գերեց, որ տարակուսանքի զգացում առաջացավ. այդ ինչպե՞ս, ինչի՞ց ելնելով, հաղորդակցվելով նման վսեմ ճարտարապետական-շինարարական մշակույթին, հնարավոր էր ոչնչացնել մի այլ ժողովուրդ և նրա մշակույթը: Այնպես էր ստացվել, որ ես Հայաստանի միակ ներկայացուցիչն էի և վերստին համոզվեցի, որ անքակտելի են հայ-ռուսական մշակութային դարավոր կապերը:

Լիանա ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, Երևանի պետական համալսարանի ռուսական բանասիրական ֆակուլտետի ռուսաց լեզվի ամբիոնի դոցենտ

ՄԱՍՆԱԳԵՏԻ ՏԵՍԱԿԵՏԸ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԴՊՐՈՑ. ՍՏԵՂԾՄԱՆ ԺԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

Ազգային դպրոցի հիմնովին վերափոխումն ամենահրատապ հարցերից է: Մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծել նախակրթարան և երեք կարգի դպրոցներ:

Նախակրթարանը պետք է փոխարինի այսօրվա մանկապարտեզներին, որտեղ կընդգրկվեն 3—6 տարեկան երեխաները: Այստեղ պետք է ուշադրություն դարձվի որևէ օտար և ռուսաց լեզվով երեխաների խոսակցական ունակությունների զարգացմանը: Այդ լեզուների գիտելիքները պետք է խորացնել հնարավորին չափ կատարելիության աստիճան, իսկ 5 տարեկանից սկսած, պետք է ուսուցանել «Այբբենարանը» և նախագիտելիքներ տալ որոշ առարկաներից:

Երեք կարգի դպրոցներից առաջինը կարելի է պայմանականորեն անվանել տարրական դպրոց, երկրորդը՝ մասնագիտական կամ պրոֆտեխնիկական միջնակարգ ուսումնական հաստատություն, իսկ երրորդը՝ նախասիրողների միջնակարգ ուսումնական հաստատություն (ՄՈՒՀ):

Տարրական դպրոցը, ընդունված կարգի համաձայն, կընդգրկի հինգ ուսումնական տարի (գրո դասարանի հետ միասին) և կլինի նախակրթարանի շարունակությունը, ինչը կպահանջի կառուցվածքային ձևափոխության ենթարկել այսօրվա մանկապարտեզները:

Տարրական դպրոցում երեխան կսկսի տիրապետել նախակրթարանում սովորած օտար և ռուսաց լեզվին և հանրակրթական գիտելիքների այն ծավալին, ինչը նախատեսված կլինի սկզբնական ուսուցման համար: Ռուսաց և օտար լեզուների խորացված ուսուցում կազմակերպելու համար 4-րդ դասարանից աշակերտներին այդ լեզուներով պետք է դասավանդել 2-րդ դասարանի դասընթացով նախատեսված մաթեմատիկա առարկան:

Ռուսաց և օտար լեզուներով կարելի է կազմակերպել նաև բնագիտական մյուս առարկաների ուսուցումը (ֆիզիկա, քիմիա) համապատասխանաբար, այդ առարկաների մայրենի լեզվով ուսուցումից 2 տարի անց: Դա հնարավորություն կտա պատրաստել այնպիսի մասնագետներ, որոնք կաջակցեն տարբեր թեքումներով դպրոցների ստեղծմանը, մյուս կողմից, գիտական հակումներ ունեցող սովորողներն իրենց նախընտրած գիտության բնագավառում ավելի լայն գործունեություն կծավալեն:

Մասնագիտական կամ պրոֆտեխնիկական ՄՈՒՀ-ի հիմնադրմամբ դուրս կմղվեն այսօրվա տեխնիկումներն ու ուսումնարանները: Նոր տիպի պրոֆտեխ ՄՈՒՀ-ում սովորողները համեմատաբար պարզեցված ծրագրով կուսումնասիրեն հանրակրթական առարկաները և արհեստներ ու նեղ մասնագիտություններ՝ իրենց նախասիրությունների համաձայն, բայց այն հաշվով, որ միաժամանակ սկսեն տիրապետել մի քանի հարակից մասնագիտությունների, ինչպիսիք են էլեկտրատեխնիկան, էլեկտրոնիկան, ռադիոտեխնիկան և համակարգիչները, բազմապրոֆիլ մետաղագործությունը, փայտամշակումը, ավտոգործը և այլն: Դա նրանց աշխատանքի ընտրության ավելի լայն հնարավորություն կտա: Մյուս կողմից, տվյալ բնագավառում մեծ ընդունակություններ ցուցաբերած սովորողները կարող են իրենց ուսումը շարունակել նաև բուհերում: Այս տիպի պրոֆտեխ ՄՈՒՀ-ը պետք է ունենա որոշակի ուղղվածություն, ինչի համար հիմք կարող են ծառայել այսօրվա տեխնիկումներն ու պրոֆտեխնիկական ուսումնարանները՝ ուսումնաարտադրական բազաներով և շենքային հարմարություններով:

Նախասիրական կամ այժմյան հասկացությամբ՝ ՄՈՒՀ կփոխադրվեն այն երեխաները, ովքեր կցուցաբերեն ակադեմիական բարձր առաջադիմություն երկու հիմնական՝ ճշգրիտ գիտությունների կամ հումանիտար առարկաների ճյուղերում:

Նախասիրական ՄՈՒՀ-ի աշակերտները երրորդ խումբն ավարտելուց հետո, ըստ իրենց նախասիրությունների և կարողությունների, տեղափոխվում են տարբեր մասնագիտական խմբեր: Նպատակահարմար է հումանիտար առարկաների ուսուցումը ռուսաց և օտար լեզվով անցնել 8-րդ դասարանում (թեքումով) և շարունակությունը՝ բուհում:

Հաշվի առնելով օտար լեզվի նրանց նախասիրությունը, ինչպես նաև ՄՈՒՀ-ից ՄՈՒՀ տեղափոխվելու հանգամանքը, նպատակահարմար է տվյալ ՄՈՒՀ-ում ունենալ ոչ թե մեկ, այլ հնարավորության դեպքում մի քանի օտար լեզուների մասնագետ-ուսուցիչներ:

ՄՈՒՀ-ի շարունակությունը բուհն է: Գերազանց առաջադիմությամբ ավարտելուց հետո, աշակերտները կփոխադրվեն բարձրագույն ուսումնական հաստատություն, իրենց նախասիրած ֆակուլտետի գրո կուրս: Բուհերում ընդունելության ծրագրային նյութերը գրո կուրսում պետք է դասավանդեն այն դասախոսները, ովքեր կազմել են այդ ծրագրերը: Ուսանողները մեկ տարի սովորելուց հետո, հանձնելով քննությունները, կփոխադրվեն առաջին կուրս: Այդ առումով էլ նախասիրական դպրոցի հիմնադրմամբ դուրս կմղվեն այսօրվա ընդունելության քննությունները բուհերում: Բոլոր բուհերի դռները պետք է բաց լինեն տվյալ մասնագիտության մեջ խորանալու ցանկություն ունեցող պատանիների և աղջիկների առջև:

Մասնագիտական և նախասիրական դպրոցների բարձր դասարաններում ռազմագիտության ուսուցման հարցն, ըստ իս, ավելի է կարևորվում այսօր:

Այսօր, երբ անկախության ուղիով ընթացող հայ ժողովուրդը դժվար օրեր է ապրում, անհրաժեշտ է պետականորեն կազմակերպել երիտասարդության ռազմական ուսուցման գործը:

Տարիներ առաջ համապատասխան հանրապետական մարմինները կազմել և հաստատել են ռազմագիտություն առարկայի դպրոցական ուսուցման ծրագիրը, որն այսօր լուրջ վերափոխման կարիք ունի: Ինչպես ամեն մի գործում, այստեղ էլ հաջողության գրավականը տեսականի ու գործնականի միահյուսումն է, դրանց զուգակցումը: Ռազմական գործը հանգամանորեն ուսումնասիրելը, զենքի անհատական տեսակներին տիրապետելը ոչ միայն մասնագիտական հմտություններով ու կարողություններով է օժտում աշակերտներին, այլև նրանց մոտ արմատավորում է հայրենիքի պաշտպանի բարձր գիտակցությունը:

Մեր կարծիքով, նպատակահարմար է դպրոցում ռազմագիտության պարապմունքները անցկացնել ուսումնական մյուս առարկաներից հետո: Շատ ցանկալի է աշակերտներին ապահովել զինվորական համազգեստով, ինչը կնպաստի սովորողի զինվորական կեցվածքի ձևավորմանը, կարգապահության և ռազմական գործի նկատմամբ լուրջ վերաբերմունքի մշակմանը: Կարելի է, զինղեկի և դպրոցի ղեկավարության կարծիքը հիմք ընդունելով, ռազմագիտության մեջ ցուցաբերած առաջադիմության համար աշակերտներին տալ կրտսեր հրամանատարի կոչում: Այդպիսի մոտեցումը կնպաստի նաև ուսուցման արդյունավետության բարձրացմանը: Մյուս կողմից, առանց լրացուցիչ ծախսերի, հնարավոր կլինի կանոնավոր բանակի շարքերը համալրել կրտսեր հրամանատարական կազմով:

Ռազմագիտության գործը դպրոցում բարելավելու համար առաջարկում ենք ծրագրով նախատեսված պարապմունքների մի մասն անցկացնել քաղաքից դուրս գտնվող հրաձգարաններում ու մարզադաշտերում:

Անհրաժեշտ է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնել զինղեկների պատասխանատվության ու պատրաստվածության բարձրացմանը, նրանց համար պետականորեն ստեղծել վերապատրաստման դասընթացներ: Այսօր մեր առջև խնդիր է ծառացած ունենալ բանակ և ինքնապաշտպանական ջոկատներ, որոնց կորիզը պետք է դառնան կրթված, զենքին տիրապետող, միջնակարգ դպրոցն ավարտած պատանիները:

Անկախ Հայաստանը ինքը պետք է հոգա իր պաշտպանության մասին, ուստի ռազմական գործի ուսուցումը ՄՈՒՀ-ում այսուհետև պետք է ունենա ազգապահպան նշանակություն և ամեն կերպ հովանավորվի պետության կողմից:

Գեղամ ՀՈՎԱՍԱՓՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի գիտաշխատող, ՀՀ մաթեմատիկոսների միության անդամ

Սարդարապատ. Սակիլարիի հրանոթային գումարտակը:

ԳՈՎԱԶԴ

«Նպատակը» հիմնարկ-ձեռնարկություններից, կազմակերպություններից և անհատներից ընդունում է գովազդներ:

Դիմել խմբագրությանը՝ ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի գրադարանի բազմահարկ թևաշենքի 7-րդ հարկ, 706, 707 սենյակներ, (վերելակն աշխատում է): Հեռախոսներ՝ 22-44-26, 27-93-32: Հասցե. Մարշալ Բաղրամյանի պողոտա № 24բ.

ՄԵՐ ԱՆԱՉԱՌ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԸ

կան գիտության ու կրթության բնագավառի երախտավորներ, որոնց գործունեությունը սոսկ ծառայական պարտականություն չէ, այլև նպատակ, նվիրում՝ ի շահ ազգային մշակույթի ու հոգևոր կյանքի առաջադիմության: Այս առումով բացառություն չէ Երևանի պետհամալսարանի Հայոց լեզվի ամբիոնի պրոֆեսոր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր Ալեքսանդր Սիմոնի Մարգարյանը, որի կյանքի՝ արդեն լրացած 70 տարիներից 50-ը կապված է հայոց մայր բուհի՝ համալսարանի հետ: Տակավին ասպիրանտական ուսումնառության տարիներին, իր պրպտումների արդյունքները ամփոփելով «Միքայել Նալբանդյանի լեզվագիտական գործունեությունը» թեկնածուական թեզում (1957 թ.), նա համարձակ դիտարկումներով բացահայտում է ոչ միայն Նալբանդյանի լեզվագիտական հայացքները և դրանց հետ առնչվող խնդիրները, այլև, առհասարակ, 19-րդ դ. 60-ական թվականների գրական արևելահայ աշխարհաբարի ձևավորման, զարգացման և ժողովրդականացման ճանապարհին ընտնծված արգելքներն ու խոչընդոտները, նոր գրական հայերենի առաջընթացի միտումները՝ փաստարկված մատենագրական օրինակներով: Շարունակելով իր պրպտումները գրական արևելահայերենի պատմության բնագավառում՝ Ալ. Մարգարյանը ուշադրությունը սևեռում է ժամանակին շատ «վեճեր և իրարամերժ կարծիքներ հարուցած գրաբարի և նրա տեսաբանների հայացքների, տեսակետների ու սկզբունքների նորոգյա մոտեցումների գնահատությանն ու արժեքավորմանը: Այդ բնագավառում նրա հետազոտության արգասիքը եղավ «Խաչատուր Աբովյանը և աշխարհաբարը» (1958 թ.) մենագրությունը, որտեղ քննության են առնվում արևելահայ աշխարհաբարի զարգացման և ժողովրդականացման գործում հայ մեծ լուսավորչի ներդրած ջանքերն ու շահած հաղթանակը:

Ալ. Մարգարյանը բազմակողմանի հետաքրքրությունների տեր լեզվաբան-գիտնական է: Արդի հայերենի տարբեր գիտաճյուղերի համակողմանի ուսումնասիրությանը զուգընթաց, նա զբաղվել է նաև հայոց լեզվի պատմության և պատմական քերականության, գրաբարի, միջին հայերենի և հարակից հարցերի ուսումնասիրությամբ՝ դրանց վերաբերյալ հրատարակելով մի շարք հոդվածներ: Նրա ուշադրությունից դուրս չեն մնացել նաև հայ բարբառները, որոնց վերաբերյալ հրատարակած հոդվածների հետ մեկտեղ, լույս է ընծայել նաև իր մայրենի «Գորիսի բարբառը» ծավալուն մենագրությունը: Ուշադրության են արժանի նաև նրա կատարած բառային ստուգաբանությունները, որոնք հատկապես արժեքավոր են հայոց լեզվի պատմության որոշ հարցերի լուսաբանման առումով: Գիտական վաստակի մեջ առանձնանում է նրա «Արդի հայերենի հարադիր բայերը» (1967 թ., պրոֆեսոր՝ 1969 թ.): մենագրությունը, որի համար հեղինակին շնորհվեց բանասիրական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան (1967, պրոֆեսոր՝ 1969 թ.): Նրանում հարուստ և նորովի արժեքավորված փաստերի հիման վրա քննության են առնվում հայերենի հարադիր բայերի բոլոր տեսակներն ու կառույցները, դրանց ինքնատիպ և բազմազան դրսևորումները, բառային և քերականական առանձնահատկությունները, որոնք հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև ընդհանուր լեզվաբանության տեսակետից:

Պրոֆ. Ալ. Մարգարյանը գրեթե կես դար դասախոսել է համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետում՝ վարել և շարունակում է վարել արդի հայոց լեզվի (հնչյունաբանություն, բառագիտություն, ձևաբանության բաժիններ), գրաբարի, հայոց լեզվի պատմության, հայերենագիտական հատուկ դասընթացներ: Հաղթահարելով մեծ դժվարություններ, նա ուսանողության (և ոչ միայն նրանց) սեղանին դրեց հայոց լեզվի բուհական երկու ձեռնարկ՝ «Ժամանակակից հայոց լեզու» (բառագիտություն, դարձվածաբանություն, բառարանագրություն) (1990) և «Ժամանակակից հայոց լեզու» (բառագիտություն՝ իմաստաբանություն, իմաստափոխություն, հայերենի բառապաշարը) (1993), որոնցում համակողմանիորեն քննության են առնված հայերենի բառագանձը, բառակազմական բազմաբնույթ օրինաչափությունները, դարձվածաբանությունը, հայերենի բառաշերտերը (բնիկ հնդեվրոպական և փոխառյալ) շերտերը, դրանց աղբյուրները, հայերեն և հայերենին առնչվող բոլոր տեսակի բառարանները և այլն:

Ալ. Մարգարյանը շիտակ, համարձակ, մարտնչող, խոստանն ու կեղծիքը, անգիտակցությունը չհանդուրժող լեզվաբան է. Նրա համար մայրենի լեզվի շահերը վեր են ամեն ինչից: Դրա վկայությունն են հատկապես վերջին տարիների նրա հրատարակած գիտահանրամատչելի հոդվածները, որոնք նվիրված են հայերենի ուղղագրության և նրա շուրջ ծավալված բանավեճերին ու մի շարք կնճռոտ հարցերին: Պրոֆ. Մարգարյանի սկզբունքները պայմանավորված են մեր լեզվի ուղղագրության պատմական զարգացմամբ, նրանում պատմականորեն տեղի ունեցած տեղաշարժերով և համապատասխանում են արդի ուղղագրության դյուրին ուսուցման պահանջներին: Այս առումով և, առհասարակ, գիտահետազոտական աշխատանքի բնագավառում պրոֆ. Ալ. Մարգարյանը հավատարիմ է մնացել Աբեղյանական դպրոցի ավանդույթներին, որոնք ցայսօր եղել և մնում են անխոցելի:

Պրոֆ. Ալ. Մարգարյանը տարիներ շարունակ սերտ կապերի մեջ է ՀՀ ԳԱԱ գիտական կենտրոնների, մասնավորապես Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի հետ՝ որպես երկարամյա անդամ նրա գիտխորհրդի, ուր (նաև համալսարանում և Խ. Աբովյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտում) նրա ընդդիմախոսությամբ և գրախոսական-կարծիքներով պաշտպանվել են բազմաթիվ թեկնածուական և դոկտորական թեզեր: Պրոֆ. Ալ. Մարգարյանի գիտական արժեք ներկայացնող բազմաթիվ հոդվածներ տպագրվել են ԳԱԱ «Պատմաբանասիրական հանդեսում» և «Լրաբերում»: Նա ակտիվորեն մասնակցել է հայերենի համաբարբառի կազմման (երեք հատոր) աշխատանքներին:

Այսօր էլ թեև պրոֆ. Ալ. Մարգարյանը թևակոխել է կյանքի 8-րդ տասնամյակը, սակայն երիտասարդական ավյունով շարունակում է գիտամանկավարժական գործունեությունը:

Վլադիմիր ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ
Դոցենտ

ԲՐՈՆԽԻԱԼ ԱՍԹՄԱ. ԱԶԳԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐ

Տարեցտարի մեծանում է բրոնխիալ ասթմայով հիվանդների թե՛ քանակը և թե՛ աշխարհագրությունը: Ասթման, որը բարդ բնույթի ծանր հիվանդություններից է, կարող է սկսվել վաղ հասակից և առավել սուր բնույթ ստանալ միջին տարիքի ու մեծահասակ մարդկանց մոտ: Հաճախ կարելի է ծնողներից լսել դժգոհություն, երեխաներն ունեն դիաթեզ, հաճախ են հիվանդանում հարբուխով, գրիպով, թոքաբորբով, որ այդ երևույթներն ունեն որոշ օրինաչափություն. սրվում են եղանակի փոփոխության հետ, կամ որոշակի մթերք օգտագործելիս, կամ էլ՝ փոքր մրսածության հետևանքով:

Ինչպես շատ այլ հիվանդությունների, այնպես էլ բրոնխիալ ասթմայի նախանշանների վաղ հայտնաբերումն ու ախտորոշումը բուժման հաջողության պայմանն է: Տարբեր արտաքին երևույթներ կարող են սրացնել բրոնխիալ ասթման: Եվս մի օրինաչափություն. արդյունաբերական զարգացած երկրներում հիվանդության համար կան նպաստավոր շատ պայմաններ. օդի, շրջապատի աղտոտումն արդյունաբերական արտանետումներով, մթերքների, հատկապես, մրգերի, բանջարեղենի մեջ քիմիական միացությունների՝ նիտրատների լայն կիրառումը, անասնակերի քիմիացումը, որի պատճառով կաթնեղենի մեջ նույնպես մեծ քանակություն են կազմում ոչ բնական նյութերը, պայմաններ են ստեղծում ասթմատիկ և ալերգիկ հիվանդությունների տարածման համար: Այդ ամենին նաև նպաստում են մեր կենցաղում օգտագործվող բազմաթիվ փչվող օծանելիքը, միջատների դեղերը, տարբեր առարկաներ մաքրելու քսուքները, նույնիսկ բնակարանի անասնաշենքի մոտ գտնվելը:

Հաճախ, երբ մենք խոսում ենք ծանր հիվանդությունների մասին, բնակչության մեջ սարսափ են առաջացնում քաղցկեղն ու սրտի ախտը, թոքախտը, փտախտը և նման ծանր համբավ ունեցող հիվանդությունները: Դժբախտաբար շատերն անտեսում են ասթման, նրան համարելով թույլ, թեթև ախտ, չնայած վերջինս, թոքերի ու շնչափողերի արատ է: Քիչենք, թե ինչ է զգում մարդը, ինչ տառապանքներ է կրում նա բրոնխիալ ասթմայի սուր նոպայի ժամանակ, արտաքուստ առողջ, կենսուրախ մարդը մի քանի վայրկյանի ընթացքում շնչահեղձ է լինում, կորցնում ինքնատիրապետումն ու կենսունակությունը, դեմքից անհայտանում են քիչ առաջվա զվարթ գույնն ու ժպիտը և այդ վիճակը կարող է տևել ժամեր, եթե անհրաժեշտ սրսկումներ չկատարվեն: Առավել արդյունավետ է բժշկական միջամտությունը:

Մեր հանրապետությունը, որը նույնպես քիմիական զարգացած արդյունաբերության երկիր է, [illegible] մար մեծապես օգտագործում է նիտրատներ, ունի նաև խիստ չորային կլիմա և այդ ամենին ավելացրած կոշտ վառելիքը (փայտ, աթուխ, մազութ), նավթանյութերի այրումից առաջացած ծուխն ու արտանետումները նպաստում են հիվանդության տարածմանը: Զննած հիվանդության ամենաէֆեկտիվ բուժումը նրա կանխարգելումն է, բայց կա կյանքի պայմաններից ծնված իրավիճակ, որի հետ մենք պետք է հաշվի նստենք:

Ուրեմն՝ ինչ անել...

Բուժե՛լ... Ժամանակին և ճիշտ ախտորոշել, մտածել բնակչության համատարած ստուգման և բժշկական օգնության կազմակերպելու համակարգի մասին: Ահա այսպես ծնվեց բրոնխիալ ասթմայի դեմ պայքարող բուժասանիտարական լուսավորության ազգային ծրագիրը: Այն դեռ չի գործում, այն միայն առաջարկություն է, բայց խիստ անհրաժեշտ և ժամանակին:

ՆԱԵՎ ԾՐԱԳՐԻ ՆՊԱՏԱԿԸ.

Հանել բրոնխիալ ասթմայից մահացության և ծանր ընթացքի նվազեցմանը՝ բժիշկների և ժողովրդի բուժասանիտարական լուսավորության կազմակերպման միջոցով: Պետք է նվազագույնի հասցնել հիվանդների տարբեր կարգերի բուժման մեջ եղած տարբերությունը: Սխալ է, և դա ապացուցված է փորձով, երբ բուժման բոլոր միջոցները տրամադրվում են միայն ծանր հիվանդին, մինչդեռ, համեմատած թեթև տարբերակը մատնվում է անտարբերության, թողնվում բարձիթողի, մինչև ինքն էլ ծանրի աստիճան ստանա:

Ազգային ծրագրում նախատեսվում է զգալիորեն իջեցնել հիվանդների շնչահեղձության հաճախականությունը՝ շուրջ 50 տոկոսով, նաև իջեցնել մեծահասակ (15 տոկոս), անչափահաս (մոտ 25 տոկոս) հիվանդների քանակն առաջիկա 10 տարում:

[illegible] ցել է հանրապետական անձավաբուժական հիվանդանոցի ուժերով հանրապետության այլ շրջաններում, Արցախում բուժականխարգելիչ հիմնարկությունների ստեղծումը: Հայաստանն այն եզակի տարածաշրջաններից է, որտեղ կան աղի հանքեր և որտեղ ստեղծված է անձավաբուժական հիվանդանոց: Սակայն այսօր փոքր են նրա հնարավորությունները, ստացիոնարի բացակայության պատճառով քիչ են շրջաններից եկող այցելուները: Իսկ կարելի է օգտագործելով մեր աղը և ունեցած փորձը, նման անձավաբուժական կենտրոններ ստեղծել ցանկացած հիվանդանոցում:

Թե այս կենտրոնների ստեղծումը, և թե բուժասանիտարական լուսավորությունը մեծ միջոցներ են պահանջում և այսօր որևէ մեկ կազմակերպություն ի վիճակի չէ իր վրա վերցնելու այդ ծախսերը: Բայց [illegible] մար, ուրեմն պետք է այն սկսել քայլ առ քայլ և, ինչպես ամերիկացիները կասեին՝ կատարել առաջին քայլը: Իսկ այդ կատարված է: Անձավաբուժական հիվանդանոցի գոյությունը, նրա արդեն ձեռք բերած փորձը կարող է հեշտացնել ծրագրի իրագործումը, առավել ևս, որ այդ ծրագրի հեղինակը նույն հիվանդանոցն է, հանձին նրա գլխավոր բժիշկ Անդրանիկ Ռսկանյանի:

Այս ամենի մեջ կա մի մեծ, պայծառ խորհուրդ: Բացի այն, որ նոր խթան կստանա ասթմայի՝ շատ տարածված այդ ախտի բուժման և կանխարգելման գործը: Ուրախալին այն է նաև, որ այս օրերին, երբ շատ հիմնարկ-ձեռնարկությունների ղեկավարներ գործը լքած են տանում մինչև «տեսնենք, ինչ կլինի», կան առանձին մարդիկ, ովքեր ոչ միայն աշխատում են նվիրումով, այլև մշակում են գործողության տասնամյա ծրագիր:

Չզգուշանալ չես կարող, ասել ես, որ դա մեր [illegible] է մեր ժողովրդի առողջության:

Վլադիմիր ՄՈՒՐ[illegible]ՅԱՆ

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴՈԿՏՈՐԸ

Կյանքից հեռացավ ճարտարապետության դոկտոր Ստեփան Խաչատուրի Մնացականյանը: Ծնվել է 1917 թ., Նոր Բայազետում: Երևանում ավարտելով միջնակարգ դըպրոցը և շինարարական տեխնիկումը, 1935—1936 թթ. աշխատել է Գիպրոգորի ճարտարապետական արվեստանոցում: 1941 թվականին Երևանի պոլիտեխնիկ ինստիտուտի շինարարական ֆակուլտետն ավարտելուց մի քանի օր անց, մեկնում է ռազմաճակատ: Սակրավոր, վաշտի հրամանատար, կամուրջների շինարար, լեյտենանտ Մնացականյանը պարգևատրվում է Հայրենական պատերազմի և Կարմիր աստղի շքանշաններով և մեդալներով: Պատերազմի ավարտից հետո, 1946 թվին վերադառնալով Երևան, 1946—1949 թթ. ավարտում է ասպիրանտուրան, դասավանդում է: 1949 թվականից, շուրջ 45 տարի, մինչև կյանքի վերջը որպես ավագ գիտաշխատող աշխատել է արվեստի սեկտորում գիտությունների ակադեմիայի, ապա արվեստի ինստիտուտում: Գլխավորել է կերպարվեստի, ճարտարապետության բաժինները, 1988-ից առաջատար գիտաշխատող էր: Երկար տարիներ Երևանի գեղարվեստա-թատերական ինստիտուտում ճարտարապետության պատմություն է դասավանդել:

Իր գիտական աշխատանքներում ճարտարապետության դոկտոր Ս. Խ. Մնացականյանը ձգտում էր շարունակել Ն. Մառի, Հ. Օրբելու, Թ. Թորամանյանի, ինչպես և պետերբուրգյան գիտական դըպրոցի ավանդույթները՝ հայկական ճարտարապետության ուսումնասիրությունների ասպարեզում: Նա հայկական ճարտարապետության խոշոր հետազոտող Ն. Մ. Տոկարսկու ասպիրանտն էր, մոտիկից է շփվում այն գիտնականների հետ, որոնք շարունակում էին Ն. Մառի՝ Անիում կատարած գործը: Նա իր երկու դիսերտացիաները պաշտպանեց Պետերբուրգում, գեղարվեստների ակադեմիայում, թեկնածուականը՝ 1950 թ. (նվիրված միջնադարյան Հայաստանի գավիթներին), իսկ դոկտորականը՝ 1966 թ. (Սյունիքի 4—14-րդ դարերի ճարտարապետությունը):

Ստեփան Մնացականյանը տասնյակ գիտական աշխատությունների հեղինակ է: Նա հետազոտել է քիչ ուսումնասիրված ճարտարապետական և գեղարվեստական ժառանգության պրոբլեմները՝ Եվրոպայի, Բյուզանդիայի, Առաջավոր Արևելքի մշակույթի կոնտեքստում: Հայտնի են հեղինակի հետևյալ մենագրությունները՝ «Հայկական գավիթների ճարտարապետությունը», Երևան, 1952 թ., «Հայկական ճարտարապետության Սյունիքի դպրոցը», Երևան, 1960, «Ակնարկ հայ ճարտարապետության պատմության», Երևան, 1964 թ. (Ա. Ա. Սահինյանի, Կ. Լ. Հովհաննիսյանի, Լ. Մ. Բաբայանի հետ), Ա. Ալպագո Նովելլոյի հետ Միլանում գրել և հըրապարակել է «Հաղպատ»-ը, 1968 թ., «Նիկողայոս Մառը և հայկական ճարտարապետությունը» (Երևան, 1969 թ.) և շատ այլ գրքեր: Ճարտարապետական մի շարք հուշարձաններին է նվիրված նրա «Երևանը և նրա շրջակայքը» գիրքը (Երևան, 1971): Հիսնականներից սկսած, Ստեփան Մնացականյանը զբաղվել է Հայաստանի և Առաջավոր Արևելքի կենտրոնագմբեթ հուշարձաններով, առավելապես Զվարթնոցի և զվարթնոցատիպ տաճարների հիմնահարցերով:

Ստեփան Մնացականյանը մի քանի ընդհանրական հետազոտությունների հեղինակ է: Այդ թվում են [illegible] «Հայկական [illegible] պատմության» 2, 3, 4-րդ հատորները:

[illegible] Ստ. Մնացականյանը [illegible] Հայաստանի [illegible] (Երևան, 1982):

Հայկական միջնադարյան արվեստի [illegible] (915—921 թթ.): [illegible]

[illegible] Ստ. Մնացականյանը [illegible] երկու մենագրություն:

Երկար ժամանակ ճարտարապետության դոկտոր Ստ. Մնացականյանը [illegible]

1987 թվից [illegible] (Երևան, 1975—1987):

Ստեփան Մնացականյանը [illegible]

ՀՈՒՅՍԻ ՁԱՅՆԸ

Անձրևը գալիս էր ընդհատումներով: Դադարեց: Բայց դադարը կարծես տևական չէր լինելու: Երկինքը մառախլապատ էր, մթամած: Գորշ ամպերը չեն թողնում բացվի երկընքի դեմքը: Անկայծող բյուր աստղերը կարծես մարել են: Մարդիկ հիմա վաղ են քուն մտնում: Փոքրերին քնեցնում են, իրենք էլ մի կողմի վրա ընկած ննջում: Այս թանկացումը որտեղի՞ց և ինչպե՞ս եկավ, ո՞վ անիծեց, ո՞ր սատանի ձեռքի գործն էր: Մարդիկ օր օրի նիհարում են, կորցնում ուժը, հույսը, հավատը: Անհաշտությունները շատացել են. շուրջբոլորը վեճեր են ու անհամաձայնություններ: Այս շենքերն էլ հո վեճ ու ամոթ պարտակող չե՞ն. բարակ պատերից ամեն ինչ լսվում է: Վերհիշում եմ անցած ձմռան մանրամասները, ու մարմնովըս դող է անցնում: Մի՞թե այս մեկն էլ նրա նման կլինի, մի՞թե նորից մարդը ձեռքին կացին կվերցնի՝ ծառ հատելու...

Այս հոգեմաշ մտքերով ծանրաբեռնված նստել եմ պատըշգամբում: Անտեսանելի մի ձեռք հանկարծ մի կողմ տարավ ամպերը, երկինքը պարզվեց, ողողվեց լույսով, և ըզգացի, թե սիրտս ու թոքերս ինչպես գոհացան կրծքավանդակս ներխուժող թարմ օդից: Աստված իմ, լույս որ լինի, մեր քաղաքը հո հրաշք է...

Հունը կարծես սկսեց ինձ էլ հաղթել: Արթնության ու երազի սահմանում հեռվում շարժվող լույս նկատեցի: Հունըս փախավ, հուզմունքից աչքերս արցունքակալեցին: Մի՞թե նորից իմ այլմոլորակային բարեկամներն են: Վերջին անգամ նրանց հանդիպել եմ երազում. սա էլ է երազ, թե՞ իրականությունն ու երազը խառնվել են: Այս խառնափընթոր կյանքում դրանք իրարից զանազանել չի լինում: Բայց սա երազ չէ, սա իրականություն է: Ահա նույն ափսեն, որըն արդեն մոտեցել է իմ պատըշգամբին: Մի՞թե կյանքում իրոք, բաներ կան, որոնց մասին այնքան ես երազում, մինչև իրականություն են դառնում: «Ես երջանիկ եմ, երջանիկ»,— ուզում եմ աղաղակել,— երջանիկ եմ, ես տեսնում եմ նրանց...

Ափսեն մոտենում է՝ դանդաղ, հանդիսավոր: Ինձ ծանոթ պատկեր է, բայց այս անգամ նույնպես տեսնելուց համըակում եմ: Դա վախի զգացում չէր, այլ ուրախության: Իսկ ցնցակաթվածը բոլորի հետ էլ պատահում է, ես էլ կդիմանամ: Վերջիվերջո, առաջին երկրայինն եմ, ում մոտ հանգրվանում է այլմոլորակայինը:

Ափսեն ընդհուպ մոտեցավ պատշգամբին: Ձեռքով ողջունեցի: Նրանք ափսեի լուսավորված պատուհանից գլխի շարժումով պատասխանեցին:

Լավ է, որ այս ամենն անաղմուկ է կատարվում, թե չէ քնածները կարթնանան և սարսափահար դուրս կցատկեն պատուհանից:

Զարմանահրաշ է ափսեն, ինչպե՞ս են կարողացել ընտեղծել այդքան հարմար և իմաստուն մի մարք, որն ընթանում է վիթխարի արագությամբ և անաղմուկ: Իսկ երկրի վրա մարդն ամենուրեք թողնում է իր ստեղծագործության հետքերը՝ աղմուկի, հոնդյունի, սուլոցների և չըգիտես թե ուրիշ ինչ ձայների տեսքով, որոնք աղոտում են լռությունը: Տարօրինակ արարածներ են մարդիկ. սկըզբում հնարում են անհարմարավետ, անարդյունավետ սարքեր, հետո փորձում վերացնել դրա ազդեցության հետևանքները մարդու առողջության վրա: Կարծես ուրիշ զբաղմունք չունեն երկրի վրա:

Ահա բացվեց ափսեի դուռը, ավելի շուտ կարծես լուծվեց խավարի մեջ, ու սանդուղքը կոթնեց պատշգամբին: Ձեռքի շարժումով տանտիրոջ պես ներս եմ հրավիրում: Պարզվում է՝ մարդու ապաշնորհության մասին մտորելիս՝ մեքենայորեն հագնվել եմ, հագել անգամ կոշիկներս, կարծելով, թե նրանք ինձ կրկին ուղևորության են տանելու:

Տեսնելով, որ նրանք չեն առաջանում, ես առաջացա և մտա ափսե: Նորից իմ այլմոլորակային հին ընկերներն են, որոնց հետ մի անգամ արդեն եղել եմ «Անտեսանելի» մոլորակում: Ծանոթ է նաև ափսեի կահավորանքը: Բայց հուզմունքն ինձ խեղդում է հատկապես այլմոլորակայինների անկաշկանդ ու կենսախինդ պահվածքից: Որոշեցի ես էլ ինձ կառավարել, տեղն ընկավ նաև հիշողությունս: Ախըր ես էլի մի շարք անլուծելի թվացող հարցեր եմ նախապատրաստել՝ նրանց տալու համար, ուրեմն ինո՞ւ եմ իզուր ժամանակ կորցնում: Իսկ եթե նրանք առաջարկեն գնալ իրենց հե՞տ: Չէ, այս անգամ չեմ առարկելու, թող նրանց կամքը լինի, հոգնել եմ, ձանձրացել այս կյանքից, որքա՞ն կարելի է Աստծո տված լույսն ուրիշներից մուրալ, երկիրը դարձնել մարդու կըրտանքների վայր:

Տեղավորվեցի ափսեում, հատուկ հարմարեցված պտտվող, փափուկ բազմոցի վրա հարմար դիրք ընդունեցի և այլմոլորակային ծանոթիս դիմեցի հայերենով: Զարմանաք, մեր առաջին հանդիպման ժամանակ ինձ համար արդեն պարզ էր, որ նրանք ընդունակ են խոսելու մոլորակի բոլոր լեզուներով:

— Այս անգամ չենք ուզում հեռավոր ճամփորդության հըրավիրել, բայց ազատ ու անկաշկանդ զրույցով գուցե կըտըրվենք Երկիր մոլորակից:

Գլխի շարժումով համաձայնության նշան արեցի:

Ափսեն պատրաստ էր վեր բարձրանալու: Ներս հավաքեց շարժասանդուղքը, օժանդակ այլ հարմարությունները, հետո ափսեն օդապարիկի պես ճոճվեց ու դանդաղորեն վեր սահեց:

— Ինչպես առաջին հանդիպման ժամանակ, այնպես էլ այս անգամ, կայանեցինք գիշերով. դա պատահականությո՞ւն է:

— Տիեզերքում գիշեր-ցերեկ հասկացությունը չկա. ամեն ինչ հարաբերական է: Գիշեր-ցերեկը հատուկ է այն մոլորակներին, որոնք պտըտվում են արևի պես գերհզոր լուսատուների շուրջը: Մեր հաշվարկը համընկնում է ձեր մոլորակի գիշերային ժամանակին: Եվ հետո գիշերով իջնելը ապահով է: Տիեզերքում խաղաղ անկյուն չըկա, համատարած լուսավորություն՝ նույնպես: Մթությունը տիեզերքի հատկանիշն է, թեև նրա միջով անցնելը մեզ համար դժվարություն չի ներկայացնում: Բայց տիեզերքի այն տարածքում, որտեղ նոր աստղեր, մոլորակներ են ձևավորվում, այնտեղ միջավայրն այնքան անհանգիստ է, որ դրա միջով անհնար է անվտանգ անցնել: Հաշվարկներ ունենք այդ տարածության. երբ է նըվազում ճառագայթումը, տիեզերական որոտը և այլն: Մի խոսքով, մեր սարքերը մթության մեջ ավելի քան հուսալի են: Իսկ տիեզերքի մառուցած անակնկալները մեզ համար սարսափելի չեն. սարսափելին անգիտությունն է:

— Հնարավո՞ր է, արդյոք, որ Երկիր մոլորակի մարդն էլ խուսափի տիեզերքի հասցրած հարվածներից. երկրաշարժ, փոթորիկ, ջրհեղեղ, սառնամանիք:

— Բնությունը մարդուն լավ հետ մեկտեղ փորձություններ է մատուցում: Բայց անդեն՝ մատուցելիս ընձեռում է նաև նրանից պաշտպանվելու հնարավորություն: Այլ բան է, թե ինչպես են մարդիկ կարողանում օգտվել դրանից:

— Ուրեմն՝ հնարավո՞ր է խուսափել խստաշունչ ձմեռներից:

— Խուսափել հնարավոր չէ, բայց մեղմացնել կարելի է: Վառելիքի հայտնի ձևերից պետք է անցնել ուրիշ ձևերի, որը գուցե դեռ հայտնի չէ ձեզ, բայց այն հայտնագործելը ձեր պարտքն է ու կոչումը. մենք չենք կարող ձեզ օգնել, մենք ուրիշ խնդիրներ ունենք: Քարածուխը, գազը, քարյուղը որպես վառելիք վաղուց արդեն սպառվելու վրա են: Ընդերքում նոր վառելանյութ կա, որը սպասում է մարդուն: Ահա երբ նա կարողանա այն հայտնագործել, կգտնի նաև իրեն ծառայեցնելու ձևերը, և մարդու համար խստաշունչ ձմեռները սարսափելի չեն լինի:

— Գալիք ձմեռը նույնպես կարո՞ղ է խստաշունչ լինել:

— Ոչինչ կորած չէ, տարիներ շարունակ հո խիստ ձմեռներ չե՞ն լինելու, անպայման կհաջորդեն մեղմ ձմեռները: Այս չդադարող հորդ անձրևները դրա վկայությունն են:

— Ուրեմն հուսա՞նք:

— Երկիր մոլորակի համար՝ այո, ողջ տիեզերքի ընդգըրկումով՝ ոչ: Սկսվել է ակտիվ գործունեության ժամանակաշրջան: Համաստեղություններ են իրար բախվում, ծնվում, ձևավորվում են նոր աստղեր, նոր գերհզոր լուսատուներ: Թե ինչ կբերի դա իր հետ՝ մեզ հայտնի չէ: Տիեզերքը գոյություն չի ունենա, եթե մնա անփոփոխ: Տիեզերքում մի օրենք կա, որի համաձայն՝ ծընվողը մեռնում է: Սա հավասարապես վերաբերում է և շարժվող մարմիններին, և կենդանի էակներին: Բայց այս փոփոխությունները մարդուն տեսանելի չեն, քանի որ այնքան կարճ է նրա կյանքը:

Այլմոլորակայինի խոսքերից ես հասկանում եմ, որ մեր մոլորակին նույնպես վտանգներ են սպասում, և դրանից խեղդվում եմ: Գոնե հասցնեմ խորհուրդ հարցնել:

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

ԳՐՈՂԻ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ

ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. ՀԱՎԵՐԺԱԿԱՆ ՁԱՈՒԱՆՅԱՆՔ

ԶՈՐԱՅՐ ԽԱԼԱՓՅԱՆ

Չկա մարդկության ինքն իրեն պատճառած որևէ մեծ աղետ, որի հիմքում ընկած չլինի ինքնաարդարացման պահը՝ արդարություն կոչված, էթիկայի կարևորագույն հասկացություններից մեկը, որին այնքան տեղ են հատկացնում անտիկ հեղինակները: Ահա երկու մեջբերում Արիստոտելից. «Արդարությունը պոլիտիկայի նպատակն է», և «Արդարությունն այն է, որը շահավետ է թե՛ պետությանը և թե՛ անհատ քաղաքացուն»:

Եթե արդարությունը քաղաքականության նպատակն է, ապա ի՞նչ կա այդ նպատակից անդին, չէ՞ որ չկա որևէ ոճիր, չարագործություն, հատկապես զանգվածային բնույթի, որ արարված չլինի արդարության վսեմ նպատակներով: Արդարությունը լայն հասկացություն է, միաժամանակ նեղ անձնական: Արդարությունից, ինչպես ծառի բնից, ճյուղավորվում են էթիկայի մյուս հասկացությունները, և ինչպես տարածություն, ժամանակ, զանգված, շարժում և այլ տիեզերական հասկացություններից յուրաքանչյուրը չկա և գոյություն չունի առանց մյուսների, ճիշտ նույնպես արդարություն, ազատություն, հավասարություն, ճշմարտություն և այլ էթիկական հասկացություններից ամեն մեկը չկա առանց մյուսների, և, ուրեմն, կարելի է ասել, թե այդ հասկացություններն էլ մեր ներքին տիեզերքի անբաժանելի հատկանիշներն են:

Դրանցից առանձնացնենք երկուսը՝ արդարություն և բարոյականություն, որոնց վրա են խարսխված հասարակական օրենքները: Օրենսգրքերն ու դատաստանագրքերը ճգնում են պատասխան տալ հետևյալ հարցին. արդարությունը մի՞շտ է բարոյական և բարոյականությունը մի՞շտ. է արդար:

Խնդրո առարկա հարցը պարզաբանենք Կոնֆուցիոսի մի առակով: Աշակերտն ասում է. «Մեր երկրի մարդիկ արդարամիտ են: Երբ հայրը մի ոչխար գողացավ, որդին գնաց ու վկայեց հոր գողության դեմ»: Ուսուցիչը պատասխանում է. «Մեր երկրի արդարամիտ մարդիկ տարբեր են ձերինից: Հայրն իր որդիների սխալներն է թաքցնում, որդին՝ հոր: Սա է հենց արդարությունը»:

Առաջին երկրի քաղաքացին արդար է, բայց հորը մատնելն, անշուշտ, անբարո է: Երկրորդ երկրի քաղաքացին բարոյական է, բայց հազիվ թե արդարացի է գողությունը թաքցնելը. ինչպե՞ս վարվի դատավորը, որի՞ն տա առավելությունը, բարոյականությա՞նը, թե՞ արդարությանը: Բայց խնդրին կարելի է այլ կերպ մոտենալ. առաջին երկրի քաղաքացին բարոյական է, որովհետև չի թաքցնում հոր գողությունը, բայց անարդար է, որովհետև հորը մատնելն արդար չի կարելի համարել: Նույն կերպ կարելի է շրջել նաև խնդրի երկրորդ պարագան:

Հիշենք Պավլիկ Մորոզովի արարքը: Պիոները մատնել է իր ծնողներին՝ հանուն տիրող գաղափարախոսության շահերի, և այդ վարքի համար արժանացել հուշարձանների և Մովսես մարգարեի հետ Հանրագիտարանի նույն հատորում հիշատակվելուն:

Սակայն Կոնֆուցիոսի աչքից ու Պավլիկ Մորոզովի արարքից առավել մեզ հարազատ է մեր ազգային մատենագրության ընձեռած Սամվել Մամիկոնյանի պատմությունը, որի մասին Րաֆֆին գրեց իր հայտնի վեպը: Հիրավի, սոսկալի ոճրագործություն, հանուն հայրենիքի սպանել հորն ու մորը, ապա ողջ մնալ: Հայրենասեր և ծնողասպան, մեկը մյուսին բարոյապես ոչ ընչացնող հասկացություններ:

Սամվելը մեր մատենագրության Էդիպուս արքան է, սա ևս սպանեց հորը, մոր մահվան պատճառը դարձավ, ապա երբ իմացավ իր ակամա հանցանքը, ինքն իրեն կուրացնելով, գնաց դեգերելու մարդկանց մեջ, դրանով իսկ իրեն դատապարտելով մահից առավել տառապանքների: Ով հայտնվում էր, աչքերի տեղում փորած ակնախոռոչներով, կարծես ասում էր՝ ահա ծնողասպանության պատիժը, ուրիշ ի՞նչ կարող էիք առաջարկել: Հիրավի ի՞նչ պատիժ առաջարկել հայրասպան ու մայրասպան որդուն, մինչդեռ մեր Սամվելը մնաց ապրելու, միայն դեպքի վայրից փախուստ տվեց Խաղտյաց երկիր. ինչո՞ւ և ումի՞ց, և ինչպե՞ս կարողացավ ապրել այնուհետ: Մատենագիրը ոչինչ չի ասում մեր պատմության այս արտառոց դեպքի հետագա ընթացքի մասին:

Եթե որդին խորն էր ազդված հոր դավաճանությունից, եթե ցանկանում էր իրեն և ուրիշներին ապացուցել ինչ-որ բան, մի՞թե չգտավ այլ ելք, քան ամենամեծ հանցանք, որին ընդունակ է մարդն առհասարակ: Ոճիրը պատժելու համար կատարել ավելի մեծ ոճիր՝ սպանել քեզ ծնող, սընող, աշխարհում ամենաշատը սիրող ու պաշտող ծնողին, որոնց միակ զավակն ես, պատճառաբանելով դա հայրենասիրությամբ: Ծնողից հետո գալիս է քեզ ծնող ժողովուրդը, մի՞թե կարելի է սպանել ժողովուրդը, հանուն հայրենասիրության. ահա ինչ ինքնախիմաստագրկության է հանգում արդարացված ոճիրը: Իսկ գուցե մարդու մեջ կա սպանելու նախածին բնազդը, միայն արդարանալու պատճառ է պետք և այդ մութ բնազդը կարող է հասցնել անգամ որդիասպանության ու ծնողասպանության: Դարձյալ նպատակից անդին աշխարհի մըթությունը:

Սամվելի ձեռքից այդքան էր գալիս, հայրենասեր էր, բայց ե՞րբ, որտե՞ղ և էլ ի՞նչ ձևով էր ապացուցել իր հայրենասիրությունը, մասնակցե՞լ էր, արդյոք, որևէ ճակատամարտի, մեկ այլ ձևով դըրսևորվե՞լ էր նրա քաջությունը:

Հայրենասիրության գերագույն արտահայտությունն է, և ավելին դեռ չի գտնված, հընարավոր էլ չէ, սեփական կյանքի զոհաբերումը: Սամվելըն ուներ այդ հնարավորությունը, նրա ինքնասպանությունը կլիներ դավաճան հոր և ուրացող մոր բարոյական դատավճիռը, բայց նա իրեն պահեց սեփական կյանքը և հանուն հայրենիքի զոհաբերեց, նույնպես շատ թանկ, բայց ո՛չ սեփական կյանքի արժույթով, հոր և մոր կյանքը: Սեփական կյանքդ կարող ես տնօրինել ըստ քո աշխարհայացքի, սակայն ուրիշների, անգամ հարազատներիդ կյանքը քեզ չի պատկանում: Դա ոճիր է, որքան էլ պատճառաբանված:

Կարո՞ղ ենք ասել, թե Սամվելի արարքն արդար է, սակայն անբարո, այսինքն, նա լավ քաղաքացի է, բայց վատ մարդ: Բայց կարո՞ղ է անբարոն լինել քաղաքացու տիպար, ընդօրինակելի հայրենասեր, և աշակերտներին Սամվելի կերպարը մեկնաբանող ուսուցիչն ունի՞ իրավունք՝ ասելու, թե ինքն էլ նույնը կաներ և պահանջի, որ աշակերտները նույնկերպ վարվեն:

Սամվելը հորը սպանելուց հետո հավանաբար զգում էր, որ մարդիկ խուսափում են իրենից, այն մարդիկ, որոնց բարօրության համար կատարվել է այդ ոճիրը: Պատմիչն ասում է՝ նա փախավ: Մի մարդ, որն ընդունակ է հորը սպանելու, կսպանի նաև մորը. նա դա ևս արեց: Իսկ այն մարդը, որն ընդունակ է սպանելու հորն ու մորը, կսպանի նաև եղբորը, քրոջը, հերթը կհասնի մեզ, չէ՞ որ մենք նրա համար անգամ հարազատ չենք: Այդպիսի անհատը չի կարող օրինակ լինել այլոց համար, երեխաները և թե մեծերը սոսկում են նրանից, իրենց նույնացնելով նրան:

Սամվելի գաղափարը ոչ թե սրտից, այլ գլխից հանած է, նա հավանաբար պատերազմող չէր, խուսափում էր թե[illegible] մարտերից և ծեր զինվորները ներքուստ արհամարհում էին պատանի իշխանին: Սակայն նա հոգով հայրենասեր էր և տանջվում էր դավաճան հոր ու ուրացող մոր կորստաբեր արարքներից: Նրա ժամանակի ամեն հայ էր պատրաստ սպանելու նրա հորն ու մորը, բայց դա արեց հե՛նց որդին: Որքան ողբերգական, նույնքան էլ քստմնելի: Նրա արարքը նույնքան մերժելի է, որքան ծնողների ազգադավությունը, նրանց երեքին կարելի է իրար կողքի դնել, այդպիսի ծնողներից հենց այդպիսի զավակ կարող էր ծնվել:

Միաժամանակ, Սամվելին չի կարելի դատապարտել, նա գիտեր, տեսնում էր իրեն ըսպասող դժոխքը, գնաց այդ քայլին, բայց չդիմացավ և հընարավոր էլ չէր դիմանալ: Խաղտիքում երևի ցնորվեց կամ այլ ոճիրներ ևս գործելով կործանվեց. հիրավի, ցնցող, հակասական մի կերպար:

Սամվելի ողբերգությունը կարող է մեկ այլ մեկնաբանություն ևս ունենալ: Լսա Բուզանդի, Սամվելը լիարյուն հայ չէր, մոր կողմից պարսիկ էր, այն էլ՝ արքայազն: Հետևապես, պարսիկ Սամվելը ըսպանեց հայ հորը. պարսկական արքունիքում հայրասպանությունը կամ եղբայրասպանությունը սովորական երևույթ էր: Մյուս կողմից նրա մեջ խոսողը պարսիկի արյունը չէր, այլ հայի, Հայաստանն էր նրա և նրա հոր հայրենիքը: Ուստի, երբ սպանեց հորը՝ նա պարսիկ էր, իսկ երբ սպանեց պարսիկ մորը՝ նա տիպիկ հայ էր. այդ դարաշրջանում պարսիկն ու հայն անհաշտ թշնամիներ էին, պատերազմ էր, անգամ նույն մարդու մեջ դըրսևորվեց երկու արյունների անհաշտությունը: Այս դեպքում Սամվելի մեջ խառն արյունների պայքարն ավելի էր, քան հայրենասիրությունը:

Պատմիչը չի ասում, թե ինչ եղավ նա, գուցե ամուսնացավ, ի՞նչ աչքերով էր նայում նա իր սեփական որդուն: Հիրավի, Սամվելն ինքն իրեն դատապարտել էր սոսկալի մի տառապանքի, ոչ պակաս, քան Էդիպուսը, որն ինքն իրեն զրկել էր մարդկանց դեմքը չտեսնելու հնարավորությունից, մինչդեռ, Սամվելն ամեն օր տեսնում էր այն աշխարհը, որի բնակիչը լինելու երջանկությունից ինքն էր զրկել իրեն:

Սամվելի վարքին անհնարին է միանշանակ պատասխան տալը: Ըստ Կոնֆուցիոսի աչքի՝ աշակերտը կարդարացներ, իսկ ուսուցիչը կդատապարտեր նրան:

Արդարությունն ու բարոյականությունը, ինչպես երկու հայելիներ դեմդիմաց, մեկն անվերջանալիորեն անդրադարձնում է մյուսի արտացոլանքը, այսինքն դարձյալ ինքն իրեն, պատկերը կրկնելով ու ձգելով մինչև անսահմանություն, իսկ ի՞նչ կա այնտեղ, այդ անսահման հեռվում:

Ոչինչ մարդկանց այնպես չի համախմբում, որքան ատելությունը: Ատելությունն աշխարհներ է շուռ տալիս. ատելություն անարդարության, անիրավահավասարության, բռնակալության դեմ: Հայտնի չէ, պատմության մեջ սիրով միաբանված նույնքան մեծ բազմություններ կազմվե՞լ են երբևէ: Դա թերևս նրանից է, որ ատելությունը մարդու ամենասոցիալական զգացումն է:

Ամեն մարդ խորհում է՝ ինչո՞ւ ինքը երջանիկ չէ և ո՞վ է մեղավոր: Քրիստոսի ողջ քարոզը հանգում է հետևյալին. ամեն ինչ քո մեջ փնտրիր՝ և՛ մեղավորին և՛ Աստծուն: Քրիստոսը դժվարանում էր բացատրել սիրո էությունը: Նրա առակները, աքերը, այլախոսությունները և ամեն խոսքը սիրո մասին էր, բայց դարձյալ չորս ավետարաններն էլ մնում են մութ. ի՞նչ է սերը: Սիրո հակոտնյան ատելությունն է, այս մեկը բացատրելու դժվարություն չկա, այնքա՞ն հոգեհարազատ է բոլորիս:

Սերը հոգու առողջությունն է, ատելությունը, հիվանդությունը, նրա քարոզն այդ հիվանդությունից ապաքինելն էր և որպես դեղատոմս՝ առաջարկում էր ավետարանները: Բայց, հիրավի, հիվանդ մարդիկ ավելի են կապված իրար, միաբանվելու ավելի հիմք ունեն, քան առողջները: Ախտաժետները կարող են խոսել իրենց հիվանդություններից, բուժման ձևերից, դեղերից, իրենց տառապանքների և հույսերի մասին, իսկ ինչի՞ մասին խոսեն առողջ մարդիկ: Սերը, կամ հոգեկան առողջությունը չի միաբանում, մինչդեռ ատելությունն ու հիվանդությունները միաբանում են, իսկ բոլորից առավել միաբանողն ատելությունն է անարդարության դեմ:

Վարակիչ են ոչ միայն մարմնական հիվանդությունները, վարակիչ են նաև ուտոպիստական, մեսիական, ռասայական և այլ զառանցական գաղափարները, որոնք վարակում են ոչ թե մարմինը, այլ հոգին, հիվանդացնելով, որ նույնն է թե՝ համախոհ դարձնելով միլիոնավոր մարդկանց: Սրանք էլ իրենց հերթին կարող են ստեղծել միություններ, կազմակերպություններ, կուսակցություններ, մաֆիոզ կամ կուկլուքսկլանյան խմբեր: Մտաբերենք Չեխովի «Հիվանդասենյակ համար վեցը», ինչպես բժիշկը տևականորեն լսելով հիվանդի զառանցանքները ինքը ևս համակվեց [illegible] գաղափարներով, և, ինչպես իրեն էր թվում, աչքերը բացվեցին, խելագարին [illegible] [illegible] [illegible] Ների նույն հիվանդ[illegible]:

Միշտ այդպես էլ կրոնների, գաղափարական հոսանքների, աղանդների, կուսակցությունների պարագլուխներին ու գաղափարակիրներին է հաջողվում այդ ամենից հեռու մարդկանց համոզել, ներշնչել, թե որն է ճշմարտությունը և արդարությունը, այսինքն վարակել սեփական գաղափարներով և դարձնել իր կրոնի, աղանդի, կուսակցության հավատացյալը կամ կուսակիցը: Որոշ մոլեռանդների մասին այդպես էլ ասվում է՝ ախինչը հիվանդ է այսինչ գաղափարով, և դրա մեջ կարծես վատ բան չկա: Այնուհետև նույն հիվանդությամբ վարակված մարդիկ հավաքվում են իրար շուրջ և կազմում են իրենց կուսակցությունը, ինչպես ասենք, հողացավով հիվանդներին հետաքրքիր է հոդացավով հիվանդների հետ հանդիպելը, սրտայինները սըրտայինների հետ. իրար սանելիքն ավելի շատ է լինում:

Կուսակցություն ստեղծելու մեջ կա հոգեկան որոշակի կերտվածքի մարդկանց միասնություն: Ովքեր կարմիր գույնն են սիրում, հավաքվում են կարմիր դրոշի տակ, այդպես էլ կոչվում են՝ կարմիրներ: Կանաչ գույն սիրողները հավաքվում են կանաչ դրոշի տակ և կոչվում են կանաչների կուսակցություն: Ովքեր դալտոնիկ են և կարմիրը չեն տեսնում, նրանք էլ ասում են, թե այդպիսի գույն բնության մեջ առհասարակ գոյություն չունի և այլն, և այս հողի վրա հակադրվում են իրար:

Այսպես է, որ ամեն կուսակցություն, մյուս կուսակցությունների մասին կարող է ասել, և համարյա այդպես էլ լինում է, կարող է ասել՝ մեր հիվանդությունն իսկական է, ձեր հիվանդությունը կեղծ է, այդպիսի հիվանդություն չկա, դուք հիվանդ չեք, դուք առողջ մարդիկ եք: Սրանք էլ իրենց հերթին կարող են ասել՝ ո՛չ, իսկական հիվանդը մենք ենք, այդ դուք եք առողջ, ձեզ իզուր հիվանդի տեղ մի դրեք, արիկանե՛ր, դուք առողջ մարդիկ եք, մենք ուոից գլուխ հիվանդ ենք ազգին ծառայելու գաղափարներով, մենք կմեռնենք այդ հիվանդություններից, բայց չենք բուժվի, դրանք մեր սկզբունքներն են և այլն: Սա կարող է զավեշտ թվալ, բայց հիշենք պատմությունից հայտնի կուսակցությունների պայքարը, որը հանգեց նրան, որ մի կուսակցություն բնաջընջեց մյուսներին:

Կուսակցություններն ու գաղափարախոսությունները սաղմնավորվում են կյանքի իմաստի՝ ճշմարտության, արդարության, հավասարության, եղբայրության, առաջադիմության, ազգային վերելքի և այլ փնտրտուքներից: Սակայն ճիշտ այդպես էլ՝ կյանքի իմաստի, կամ հակառակը՝ անիմաստության, դրությունից ելք փնտրելու մտասևեռ որոնումներից են ծնունդ առնում նևրոզները, նյարդային և հոգեկան հիվանդությունները: Այդ գաղափարները հոգեբուժության լեզվով կոչվում են կըպչուն մտքեր կամ սևեռուն մըտքեր: Ուրեմն, պայմանականորեն կարելի է ասել, տարբեր կուսակցություններ տարբեր նևրոզների արտահայտություններն են, որևէ գաղափարի զանգվածային հիստերիայի դրսևորումը: Դոստոևսկին դա անվանեց դիվահարություն, որը նևրոզի մի տեսակն է. նա այդ հիվանդությամբ տառապողներին, սաղմնային ապագա կուսակցությանը նվիրեց մի ամբողջ գիրք, և հենց այդպես էլ անվանեց՝ «Դևերը»:

Արդարության Կոնֆուցիոսի սահմանումը համահունչ է Պլատոնի սահմանմանը. «Արդարությունը մի արվեստ է, որ բարեկամներին բարիք է բերում, թշնամիներին՝ չարիք», իսկ գուցե համակրանելի է մեկ այլ սահմանում. «Արդարությունն այն է, որ արդար է նաև թշնամու համար»:

Հիրավի, անչափ տարողունակ է այս հասկացությունը: Անվերջ կարելի է խոսել արդարության մասին: Այդպես էլ արվում է, մարդկությունն իր գիտակից պահից մինչև օրս հենց դրանով էլ զբաղված է:

«ՔՆԱՐ ԽՈՍՆԱԿ»

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր Սմբատ Ավագյանի ստորև հրապարակվող հոդվածը հեղինակի վերջին ստեղծագործություններից է։ Այն խմբագրություն հանձնեց մահից մի քանի օր առաջ։

[illegible]

Ն. Տեր-Ավետիքյանը մինչև իր կյանքի վերջը նյութական ծանր զրկանքի մեջ էր, բայց մեծ կամքի ուժով ու բացառիկ աշխատասիրությամբ հաղթահարում էր ամեն մի խոչընդոտ, իրականություն դարձնում իր մտահղացումները։ Նա կարողանում է շատ դժվարին պայմաններում զբաղվել և՛ լրագրությամբ և հրատարակչական գործերով և՛, իհարկե, ստեղծագործել։

1888 թ. սկսած, նա ակտիվորեն աշխատակցում է Տիգրան Նազարյանի «Աղբյուր» ամսագրին։ Է. Մելիք-Ադամյանի հետ նա հայերեն է փոխադրում «Փայտաշեն խրճիթից մինչև սպիտակ տունը» ստեղծագործությունը։ Գրել է «Վերածնության դար» գիտական աշխատությունը և հրատարակել Շուշիում։ Նրա գրչին են պատկանում 12 անուն գրքեր, այդ թվում և «Ազգագրական նամականին», որը լույս տեսավ 1888 թ. Թիֆլիսում, Մ. Ռոտինյանի տպարանում։ Սակայն Ն. Տեր-Ավետիքյանի գրական գործունեության մի նոր փայլ տվեց նրա ժողովածու-պարբերականը՝ «Քնար խոսնակը», որը լույս տեսավ 1881 թվականին՝ Շուշիում, Մ. Մահտեսի Տեր-Հակոբյանի տպարանում։

«Քնար խոսնակը» բաղկացած էր երկու բաժնից՝ թարգմանական և ինքնուրույն ըստեղծագործություններից։ Ժողովածու-պարբերականը բացվում է Պուշկինին նվիրված ներբողով, որը կրում է «Պուշկինին արժանը» վերնագիրը։ Հեղինակը բարձր է գնահատում ռուս մեծ բանաստեղծին, գտնում, որ նա ազատության հուր էր դժնդակ խավարում։ Նա նշում է, որ Ա. Ս. Պուշկինն անձեռագործ հուշարձան է կանգնեցրել բոլոր ժողովուրդների սրտում իր խոսքով, իր գաղափարներով, իր թռիչքուն արվեստով։

[illegible]

սարդությանը, անձնվիրաբար ծառայելու հայրենիքին։

Իր մի քանի ստեղծագործությունների մեջ, որոնք տեղ են գտել «Քնար խոսնակում», չորս կողմից բնութագրում է «հասարակ» մարդու դառը վիճակը, ցույց տալիս նրա ողբերգությունը, հոգեմաշ կյանքը։ Աշխատավոր մարդն այս աշխարհում, ասում է հեղինակը, չունի տաքուկ անկյուն, ամենուր նրա համար ցուրտ է, ձմեռ, մրրիկ։ Այս միտքն իր դրսևորումն է գտել նրա «Հյուսիսի աշունը» ստեղծագործության մեջ.

Թռավ, գնաց երամ երգով,
Խամրեց կանաչը դաշտերի։

Նա իր մի քանի ստեղծագործություններում ավելի խըտացրած գույներով է ներկայացնում 19-րդ դարի հայ գյուղացու վիճակը։

Ն. Տեր-Ավետիքյանը մռայլ գույներով է պատկերում նաև պատանիների ու աղջիկների վիճակը։ Նա նշում է, որ նըրանց առջև փակված են լուսավորության, աշխարհ տեսնելու ուղիները։ «Ուսանող» պոեմի մեջ հերոսը զրկված է ապրելու, կրթվելու, զարգանալու որևէ միջոցից, չունի դրամ՝ ճաշելու համար, բնակվելու տեղ, հագուստ...

Հայտնի է, թե անցյալ դարի վերջերին ինչպիսի ծանր վիճակ էր ստեղծվել Ռուսաստանում՝ հատկապես փոքր ժողովուրդների համար. փակվել էին դպրոցները, լույս չէին տեսնում շատ թերթեր ու ամսագրեր, դադարել էին գործելուց՝ եղած հյուր ու կենտ մշակութային օջախները։ Մանըր կացության ժամանակ նա գտնում էր, որ անող սերունդը պետք է ունենա իր սուրբ իդեալը՝ իր մտահղացումներով, գործերով և գիտելիքներով հավատարմորեն ծառայել մայր հողին, օգնել տանջված

[illegible]

չեցու իդեալը» և այլն) առանձին շարք ունի՝ նվիրված իր հայրենի քաղաքի մարդկանց։ Այս կարգի բանաստեղծությունների և պոեմների մեջ էլ հեղինակը գեղարվեստական արտահայտման միջոցներով վերարտադրում է իր հայրենակիցների տխուր վիճակը, նրանց դառնություններն ու ծանր հոգսերը։

«Քնար խոսնակի» արժեքը մեծանում է իր մեջ ամփոփած թարգմանական ստեղծագործություններով։ Տպագրված են Պուշկինի «Բանաստեղծ» Դոբրոլյուբովի «Մոխակ», Լերմոնտովի «Օղանավ», Հայնեի «Մանկիկ», Շիլլերի «Անմահություն», «Մանկիկն օրորոցում», «Մուսային», «Փափագ» և այլ բանաստեղծությունները, որոնց մի մասը թարգմանել է հենց ինքը՝ ժողովածու-պարբերական պատրաստողը։

Ն. Տեր-Ավետիքյանը մեծ հույսեր էր կապում իր պարբերականի հետ և իրավունք ուներ, որովհետև «Քնար խոսնակը» տարածվում էր երկրի բոլոր հայաշատ վայրերում, ընթերցողներին մղում ակտիվ պայքարի՝ հանուն արդարության, ծաղրում խեղճ մարդու վաստակը յուրացնողներին։ Ափսոս, թե ինչու ժամանակի գրաքննությունն իր թաթը դրեց նըրա երկրորդ համարի վրա, որ արգելված, տպագրության պատրաստ վիճակում այժմ պահվում է Թբիլիսիում գտնվող ցարական մամուլի գործերի կոմիտեի արխիվում։

«Քնար խոսնակի» այս մի համարի գործերն էլ մեզ պարզ պատկերացում են տալիս, հըրատարակիչ-ստեղծագործողի և պարբերականի բուն նըպատակի մասին, անջնջելի հետք թողնելով հայ գրական մամուլի պատմության մեջ։

Ս. ԱՎԱԳՅԱՆ

ՀՈՒՅՍԻ ՁԱՅՆԸ

(Սկիզբը՝ 3-րդ էջում)

— Երկրի վրա ատոմակայանների վթարները հաճախակի են դարձել, արտանետումներն էլ իրենց գործն են անում, ինչպե՞ս վարվել։

— Երկիր մոլորակում կյանքը երկարացնելու ճար կա, եթե անհապաղ դադարեցվի նրա աղտոտումը։ Թեև տիեզերքը հեղհեղուկ է, բայց ներքին կայունություններ ունի։ Երկիր մոլորակին նույնպես կարելի է նախանձել, նրա վրա ապրող մարդը համեմատաբար երջանիկ է...

— Գուցե այս պահի համար է ասել բանաստեղծը՝ ով իրեն երջանիկ է անվանում, գլխին փորձանք է բերում։

Այլմոլորակայիններն իմ ասածի վրա բարձրաձայն ծիծաղեցին, որից հասկացա, որ նրանք նույնպես բանաստեղծության սիրահարներ են։ Մյուս այլմոլորակայինը՝ տեղից վեր կացավ և ծիծաղելով սկսեց ետուառաջ քայլել։

— Իմ Հրաշք մոլորակին վտանգ չի՞ սպառնում։

Իմ հարցին ի պատասխան նրանք հայացքներ փոխանակեցին, կարծես իրար հետ ինչ-որ պայմանավորվածության եկան։

— Նա էլ է տիեզերքի մի մասնիկը և ենթարկվում է նրա՝ հեղհեղուկից կայունության ձգտող օրենքներին։

Ինչպե՞ս են իրար հասկանում կես խոսքից։ Իսկ մարդի՞կ։ Տարիներ շարունակ կըռիվների մեջ են։ Միավորված ազգերի կազմակերպություն են ստեղծել, բայց, ավա՜ղ, այդպես էլ չմիավորվեցին։ Ամեն ինչ գլխիվայր շուռ տալու զարմանալի կարողություն ունի մարդը։ Չէ, մարդուն ողբերգական վախճան է սպասվում։ Տգնապների մասին մտածում եմ ցածրաձայն, իսկ նրանք՝ այլմոլորակայիններ, գուշակում են մտքերս։ Եվ անգամ գլխով համաձայնության նշան անում. այսինքն՝ այո, մարդ էակի ֆենոմը զարհուրելի է։ Նախ՝ տարված են իրենց անձնական կյանքով։ Հետո՝ գալիս են մերկ ու անարատ, հեռանում հազար ու մի ախտով. հոգու և մարմնի։

Ինչևէ։ Գալիք ձմռան մասին կասկածս փարատվեց։ Ուրեմն փափուկ ձմեռ է սպասվում։ Մարդիկ թող հանգիստ լինեն։ Ուրեմն իրենց երկրի մասին ստույգ բան իմանալու համար մարդը կամ պիտի գնա այլ մոլորակներ, կամ էլ բյուրընկալվի այլմոլորակայիններին։

Մեկ անգամ նույնպես վերապրում եմ տիեզերքի իմ բարեկամների հետ կիսվելու, հարցերը լուծելու բերկրանքը։ Իսկ նրանք այնքան համբերատար են, այնքան բարեհամբույր։

Արդեն լուսանում էր։ Կառավարման վահանակի մոտ նստած երկրորդ այլմոլորակայինը կոճակը սեղմելով, լուսավորեց սրահը։ Մեկ անգամ ևս ստուգեց յարքը, ճշտեց վահանակի ժամացույցը։ Սա հրաժեշտի նախապատրաստություն էր։ Մի տխուր, շատ տխուր զգացում ապրեցի։ Ամեն հանդիպման ժամանակ գերագույն երջանկություն եմ ապրում, իսկ բաժանվելիս տխրում եմ։ Հուզմունքը խեղդում է, չեմ կարողանում պատմել, չէ որ ես էլ եմ այլմոլորակային։ Շրջվում եմ դեպի իլյումինատորը։ Երկիրը լողում է կապույտի մեջ, շուրջն ամպակույտեր են, որոնք ուղտերի քարավան են հիշեցնում։ Ավա՜ղ, ամեն լավ բան կարճատև է լինում։ Պիտի բաժանվենք։

Ափսեն հանգրվանեց մեր պատշգամբին հավասար բարձրության վրա։ Այլմոլորակային ընկերներս երկար ժամանակ հրաժեշտի համար առաջ պարզած ձեռքս բաց չէին թողնում։ Նրանք նորից այցելելու խոստում տվեցին։

Լավ է, որ չեմ կորցնելու իմ բարեկամներին։

Արդեն առավոտ էր։ Ծըղրիդներն իրենց անուշ երգը տարածել էին շուրջս։ Գարնան անձրևը դադարել էր։ Ես հայացքս հառեցի երկնքին և ինձ թվաց հեռվից մեկն ինձ ձայն տվեց։ Հույսի ձայն...

ՎԱԶԳԵՆ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

«ՀԱ՛Ֆ, ՀԱ՛Ֆ...»

Մեր օրերում ինչե՜ր ասես, որ չենք տեսնում ու լսում։ Հեռուստաէկրանի ամերիկաֆիկացիայից հետո մեզ համար սովորական են դարձել անգլիախառն հայերենն ու զուտ անգլերեն խորագրերը։ Շատ բան տեսնում ու լսում ենք և մեր շրջապատում։ Կանաչների ու կապույտների շարժման մասին գիտեինք վաղուց։ Բայց հիմա երկու բառ էլ օգտագործելիս, պետք է զգույշ լինել, չէ որ առաջինը՝ տարադրամ է նշանակում, իսկ երկրորդը... տարադրամ չի նշանակում։

Ամեն ինչին հարմարվել ենք։ Բայց որ մենք հեռուստաէկրանից կիմանանք նաև, որ առավոտյան «բարի լույսի» փոխարեն, երևանցիներն իրար ասում են «հա՛ֆ, հա՛ֆ...», չգիտեինք։ Այդ էլ իմացանք։

Դե, ինչ, մեր լրագրող գործընկերներն ինչ ասես չեն հորինի։ Թողած ժողովրդի հոգսերը, կյանքի նոր երևույթների պարզաբանումները, մենք հումկու «պայքար» սկսեցինք նրկուղների վերակառուցման դեմ ու չտեսանք, որ այդ վերակառուցումը փրկեց երևանյան շատ թաղամասեր, շենքեր՝ առնետներից ու գարշահոտությունից։

Հետո եկավ սեղանիկների դեմ պայքարաշրջանը։ Էլի պայքարի առաջին գծում լրագրողներս էինք։ Մենք «հաղթանակով» ավարտեցինք և այդ խնդիրը, վերացնելով վերգետնյա սեղանիկները, դրանք իջեցնելով ստորգետնյա անցումներն ու... խորշերը։

Հիմա, օր ու գիշեր լրագրողները որպես երևանցիների թիվ 1 խնդիրն ու հոգսը պայքար են սկսել թափառող շների դեմ։ Ամբողջ աշխարհում նմանպայքարում. շների համար ապաստարաններ են ստեղծում, բուժարաններ, կենդանիների պաշտպանության միություններ կան, գրվում են վեպեր, նկարահանվում են ֆիլմեր։

ՌԵՊԼԻԿ

Մտավորականությունն իր ձայնն է բարձրացնում բընության և կենդանական աշխարհի պահպանության համար։ Իսկ մենք, որ դարձյալ մեզ մտավորական ենք համարում, այլ ելք չենք տեսնում կարգուկանոն հաստատելու համար, քան շներին ոչնչացնելը։ Մեկ տարի առաջ, դարձյալ լրագրողներիս ջանքերով, պայքարը շների դեմ գործնական բնույթ ստացավ։ Տարբեր թաղամասերում լսվում էին կրակոցներ. հետո շների կաղկանձ ու... դիակներ։ Սատկած շներ՝ փողոցներում, մայթեզրերին, ճանապարհներին։ Սահմռկեցուցիչ էր։ Ա՞յս ենք նորից ուզում։

Շներն, իրոք, «հաչում են, կաղկանձում, հա՛ֆ-հա՛ֆ ասում» և այս հարցում չի կարելի չհամաձայնվել «Մայրաքաղաք» հեռուստածրագրի հունիսի 6-ի թողարկման՝ շների դեմ պայքարի կոչ անող թղթակցի հետ։

Ոչինչ, որ նրան այդպես էլ չտեսանք կադրում, զարմանալին այն էր, որ շներ էլ չկային էկրանում ցուցադրվող թաղամասերում. հետո պարզվեց, որ հանգիստ ու խաղաղ կյանք ապրող մեր գործընկերն անհանգստացած է, որ մի օր մենք բարևելու փոխարեն իրար «հա՛ֆ, հա՛ֆ» կասենք։ Ցավով նշենք, որ մեր հեռուստաէկրանի ամենաօպերատիվ և հետաքրքիր ծրագիրը, որին միշտ բնորոշ է ճաշակն ու ասելիքի հրատապությունը, նման անբընդատական մոտեցում է ունեցել երևանցիներին վիրավորող այդ սյուժեն թողարկելիս։ Հեղինակին կուզենք հարցնել. իսկ բարևելու փոխարեն ի՞նչ կասեն երևանցիները իր հաջորդ ռեպորտաժներում, որոնք, ասենք, կպատմեն «թափառող կատուների», «թափառող առնետների», «թափառաշրջիկ ագռավնե՞րի» մասին։ Չէ որ նրանք էլ շատ են մայրաքաղաքում և երբեմն-երբեմն խանգարում են հանգստի սիրահարների անուշ քունը...

ԼՐԱԳՐՈՂ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐ

ԵԶԱԿԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ԱՐԽԻՎԻՑ

Ինչպես հայտնել էինք մեր ընթերցողներին, շարունակում ենք հրապարակել եզակի լուսանկարներ, որոնց օգնությամբ մեր ընթերցողները կըտեսնեն շատ ավանդի մարդկանց, հաղորդակից կդառնան մեր պատմությանը։

ԱՌԱՋԻՆ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐ։ 1907 թվական. Նիկողայոս Մառի նախաձեռնությամբ Անիում բացվում է պեղումներից հայտնաբերած նյութերի թանգարան։ Թանգարանի մուտքի մոտ արված այս լուսանկարում պատկերված են (ձախից՝ կանգնած) Թորոս Թորամանյանը, Հովսեփ Օրբելին, Աշխարհբեկ Քալանթարյանը, Արամը, Կարապետը, Օհանը։ Միջին շարքում՝ Նիկողայոս Մառը, Միքայել Վարդապետը, Նունե Վրույրը, Ա. Ժուկովսկայա-Մառը։ Առաջին շարքում՝ Կոյան, Արա Վրույրը, Ցուրի Մառը և Արտաշես Վրույրը։

ԵՐԿՐՈՐԴ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐ։ 1931 թվական. Արզնի առողջարանում։ Առաջին շարք (աջից)— Թ. Թորամանյանը, Խիզանյանը, Հ. Թումանյանի կինը (ձախում), երկրորդ շարքում՝ Ավետիք Իսահակյանը, Մարտիրոս Սարյանը և հայ այլ մտավորականներ։

Թեև եկավ ամառը

Թեև ամառը մտել է իր իրավունքի մեջ և ամենուր գետերի, առուների քչքչոց է լըսվում, բայց բարձր լեռնային գոտիներում դեռ բավականին ձյուն կա։ Հենց այս շրջանում, երբ ջերմանում է հողը և անկայուն է դառնում ձյունաշերտը, մեծանում է նաև ձյունահոսքերի վտանգը։

Այդ մասին արժե խոսել, քանի որ հենց այդ շրջաններն են տանում ամառանոց գնացողները, զբոսաշրջիկները։

Լեռնալանջերին կուտակված ձյունը, սեփական ծանրության ազդեցության տակ, սահում և մեծ զանգվածներով թափվում է ներքև։ Շարժումն սկսելով պատահական, հաճախ գրեթե աննշան ցնցումից, ձյան զանգվածն խուլյն արագություն է հավաքում իր ճանապարհին հավաքելով նաև եղած ձյունն ու քարերը, և ընդհանրապես՝ ինչ-որ պատահի։ Ձյան այդ շարժվող զանգվածը կոչվում է ձյունահոսք։ Դա բնության վտանգավոր, ահեղ երևույթ է։ Ունենալով հզոր, ավերիչ ուժ, ձյունահոսքերը մեծ վըընաս են հասցնում հանրապետության ժողովրդական տընտեսությանը։ Իսկ Հայաստանի տարածքը շատ խիտ է բընակեցված, բարձր է բնական պաշարների օգտագործման գործակիցը և հաճախ ձյունահոսքերը վտանգի են ենթարկում նաև մարդկային կյանքեր։ Ձյունահոսքերը հատկապես վտանգավոր են լեռնային ճանապարհներին (դրանք ծածկվում են), պատնեշում են գետերը, վնասում էլեկտրահաղորդման գծերը, հանքահորերը, երկաթուղային և ավտոճանապարհները, անասնաբուծական համալիրները, ռոդման ցանցերը և այլ կառուցվածքներ։

Լեռնային շրջանների յուրացման մեր հանրապետության պատմության մեջ կան ոչ քիչ տխուր դեպքեր, կապված ձյունահոսքերի հետ։ Այսպես. 1982 թվականի փետրվարին, Վայքի շրջանի Սերս գյուղի մոտ զոհվել է մի ձիավոր։ 1985 թվականին Արարատի շրջանի Ուրցալանջու գյուղում քանդվել է 2 տուն, զոհվել՝ 3 մարդ։ 1989 թվականին Ապարանի շրջանի Մելիքգյուղի մոտերքում ձյունահոսքը ծածկել է լեռնային ճանապարհը, զոհվել են երեք տրակտորավարներ։ Ամենամյա ձյունահոսքերի պատճառով Էղեգիս գետի ավազանում զգալի վընաս է հասցվում բնությանը՝ ոչնչանում է անտառը։ Ձյունահոսքերը քիչ վնաս չեն հասցրել ժողովրդական տնտեսությանը՝ նաև Արփա—Սևան ջրատարի կառուցման շրջանում։ Հաճախ փակվում էին լեռնային ճանապարհները, Վայքի շրջանի Կարմրաշեն գյուղի մոտ քանդվել էր հորանը, № 3 հորանի շինությունները, բաղնիքը, որից մի քանի րոպե առաջ, երջանիկ պատահականությամբ, դուրս էին եկել բանվորները։ 1988 թվականին Ջերմուկ քաղաքի մոտերքում ձյունահոսքը ոչնչացրեց 6 հա տարածությամբ անտառը, վնասեց կապի գիծը, քաղաքի օդակայանի տարածքը և ավտոխճուղային ճանապարհը, կանգ առավ ավտոմոբիլային տրանսպորտը։ Այն նույն թվականին Սիսիանի շրջանում փակվեց Աղբնիս գյուղի ֆերմայի ճանապարհը, զոհվեց 32 գլուխ խոշոր եղջերավոր անասուն։ Ձյունահոսքի պատճառած վընասների մասին կարելի է շատ օրինակներ բերել։ Մենք դրանցից միայն մի քանիսը հիշատակեցինք, իհարկե, չընանկանալով նորացնել զոհվածների հարազատների ցավը, այլ միայն աչալրջության կոչ ենք անում։ Ձմեռները մեզ մոտ լինում են ձյունառատ, իսկ գարունը գալիս է միանգամից և ձյունահոսքերի վըտանգը մեծանում է։

Վեռներ ուղևորվող ճանապարհորդները, զբոսաշրջիկները, ալպինիստները կարող են խուսափել վտանգից, եթե իմանան հետևյալ պարզ և տրամաբանական կանոններն ու հետևեն դրանց։

1. Ձյունահոսքերի առաջացման հիմնական պատճառը, թեք լեռնալանջերն են և դրանց վրա ձյան առատ կուտակումը։ Այս հսկայական զանգվածն սկսում է շարժվել դեպի ներքև, ձյան տեսքով տեղումների ժամանակ և հետո։ Անձրևը նույնպես կարող է զանգվածի շարժման տեղիք տալ։ Ձյունահոսքերը շարժվում են ցանկացած ժամանակ՝ այսպես ասած «ձյունե հարթակների»՝ իրարից պոկվելու հետևանքով, խորքային սառցաշերտերի առկայության դեպքում, որը քայքայում է ձնե ծածկույթի ներքին շերտը և ներքև կախում այն, նեցուկ թողնելով միայն կողքերից։ Խորքային սառցաշերտը վըտանգի ահեղ նախանշան է, որից առաջանում են հզոր և ավերիչ ձյունահոսքեր։

Ձյունահոսք կարելի է առաջացնել լեռներում քայլքով, դահուկներով տեղաշարժվելու կանոնները չիմանալուց, ձյունահոսքային լանջերի ցնցում առաջացնող գործողություններով՝ ցատկոտումներից, վայր ընկնելուց, դահուկներով կըտրուկ շրջադարձից, գոռոցներից, քար գլորելուց, ձյան շերտերը կտրելուց (Մելիք գյուղի տրակտորավարների հետ պատահածը)։

2. Ձյունահոսքային տարածքի նշանները.

Լանջի խիստ թեքությունը։ Եթե՝ լանջի թեքությունը 15 աստիճանից քիչ է, ապա այդպիսի լանջը կարելի է գործնականում անվնաս համարել։ Ավելի թեք լանջերում հնարավոր է ձյունածածկույթի իրանից անջատում, կտրվածք և զանգվածի սահում։ Ձյունահոսքերը մեծամասամբ պոկվում են 25—55 աստիճան թեքություն ունեցող լանջերից։ Իսկ 60 աստիճանից ավելի դեպքում, վտանգը պակասում է, քանզի այդպիսի թեքության վրա ձյան հզոր զանգվածներ չեն կարող կուտակվել։

Թեք, նեղ գոգահովիտները ձյունահոսքի բնական ճանապարհներ են։

Հարավային լանջերը ձյունահոսքի առաջացման բարենպաստ պայմաններ են ըստեղծում գարնանը։

«Հայհիդրոմետի» մասնագետները տեսական և գործնական մեծ ներդրում ունեն ձյունահոսքերի ուսումնասիրման գործում։

Հանրապետության տարածքում ձյունահոսքերի գրանցման առաջին աշխատանքներն սկսված են Հայաստանի մեծ գետերի ավազաններում, առաջին ձյունաչափական երթուղիների հետ միասին։

1970 թվականից «Հայհիդրոմետը» վտանգավոր տեղամասերում կատարում է հետազոտություններ, մշտական երթուղիներով՝ հանրապետության ժողովրդական տնտեսության կարևոր օբյեկտների տեղակայման շրջաններում (Մեղրաձոր—Վանաձոր, Սևան—Դիլիջան խճուղային և երկաթուղային թունելների շինարարության, Գյումրի—Աշոցք, Սևան—Զոդ, ավտոմոբիլային և երկաթուղային մայրուղիների, Քաջարանի հանքերի և Դաստակերտի պղնձամոլիբդենային կոմբինատների, Ծաղկաձորի, Վանաձորի սպորտային, լեռնադահուկային համալիրներում)։

Ձյունահոսքերի առաջացման տեղամասերի արշավային և օդատեսողական ուսումնասիրությունների փաստերի, ՀՀ վարչաքաղաքական քարտեզի հիման վրա արված նկարահանումներով կազմվել է «Ձյունահոսքությունը վտանգավոր շրջանների քարտեզ, սխեմա», որը կարող է օգտակար լինել տնտեսական կազմակերպություններին։ Այն կարելի է օգտագործել ընթացիկ և հեռանկարային պլանավորումների, լեռնային պայմաններում բնակավայրերի, ձեռնարկությունների, տրանսպորտային մայրուղիների, էլեկտրահաղորդման և կապի գծերի, լեռնատեխնիկական և կառուցվածքների, ժողտնտեսության այլ օբյեկտների շինարարության ժամանակ, ինչպես նաև այդ օբյեկտների՝ ձյունահոսքից պաշտպանական աշխատանքը կազմակերպելիս։ Վերոհիշյալ քարտեզ-սխեմայի վրա նշված են խիստ վտանգավոր, միջին և քիչ վտանգ ներկայացնող տեղամասերը։

Կազմված է նաև ՀՀ տարածքում ձյունահոսքերի ամփոփագիրը։ Այն իրենից ներկայացնում է տեղեկատու՝ ձյունահոսքերի տարածման և ռեժիմի մասին։ Ունենալով այդ տեղեկատուն ձեռքի տակ, ժողտնտեսության օբյեկտներ կառուցելիս կարելի է նախապես որոշել վտանգի աստիճանը տվյալ շրջանում։

Կազմված է նաև ձյունահոսքային շրջաններում գտնվող բնակավայրերի և ժողտնտեսության օբյեկտների ցանկը։

Այս բոլոր նյութերը ժամանակին ներկայացված են հանրապետության ղեկավար մարմիններին, ինչպես նաև ՀՀ արտակարգ իրավիճակների պետվարչությանը։

Դաշտային հետազոտությունների նյութերի վերլուծության հիման վրա ձյունահոսքային խմբերի ղեկավարները կազմակերպություններին, լեռնադահուկային համալիրներին նախազգուշացնում են սպասվելիք փորձանքի մասին, տալիս խորհուրդներ, թե ինչպես պաշտպանվել դրանցից, վերացնել հետևանքները, խուսափել վտանգից։ Անհրաժեշտ է, որ բնակչությունն ու բոլոր կազմակերպություններն ունկընդրեն այդ խորհուրդները և հետևեն դրանց։

Մարտին ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
«Հայհիդրոմետի» մասնագետ

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ.
Խիկար ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Գալուստ ԳԱԼՈՅԱՆ, Գևորգ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ, Ռաֆայել ՂԱԶԱՆՉՅԱՆ (գլխավոր խմբագիր), Լորիս ՔԱԼԱՇՅԱՆ։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 ք, հեռախոս՝ 22-44-28։ Դասիչ՝ 68233։ Գրանցման վկայական 338։

Թերթը տպագրվել է ՀՀ կառավարության 4" տպարանում։ [illegible] Ստորագրված է տպագրության 15.06.1994 թ.